

SLOVENCİ NA HRVAŠKEM IN SLOVENSKO NARODNO VPRAŠANJE

Vera Kržišnik-Bukić

Uvod

Pojav slovenstva na Hrvaškem je kot družbeni pojav dozorel v zadnjih in posebej v zadnjem letu do točke, ko ga je mogoče (in potrebno) obravnavati (tudi) v kontekstu širših družbenih, političnih in strokovnoraziskovalnih okoliščin. In zlasti ta kontekst je predmet tokratne središčne pozornosti.

So nekateri razlogi, ki sroki (strokam) nalagajo in so drugi razlogi, ki stroko (stroke) zadržujejo, da se javno, tudi prek medijev širokega komuniciranja, oglasi (oglasijo) v zvezi z neko tematiko¹. To posebno velja za družboslovno tematiko in še zlasti za tisto z močnim političnim nabojem. Taka je gotovo tudi tema Slovenci na Hrvaškem. Med razlogi, ki strokovnjake zavezujejo, je seveda v ospredju moralna dolžnost, da se narodu (in državi) tudi popularneje in dostopneje poroča o dosežkih znanstvenega raziskovanja, ki so pre pogosto deležni le ožje strokovne pozornosti. Razlogov za zadržanost stroke je več. Glavni je povezan z bojaznijo zaradi možne in verjetne politizacije z vsaj dvojnimi neposrednimi negativnim učinkom, ki v našem primeru lahko torej škodi tako Slovincem na Hrvaškem kot nadaljnjim raziskovalnim naporom znotraj znanstvenega polja. Nadalje, tema o Slovencih na Hrvaškem je raziskovalno razmeroma zelo nova, še preveč v svežem delu, in je tudi zato izrazito nevhvaležno podajati splošnejše ocene. Ko se oba omenjena razloga povežeta z dejstvom dnevno politične in javne aktualizacije, ki je je bila tematika Slovencev na Hrvaškem deležna v zadnjem času, in se je zadeva tako rekoč šele pravkar podela, postaja zadržano stališče stroke še razumljivejše. Za na primer historiografsko metodološko zahtevano časovno distanco v zvezi z našo temo pa enostavno zmanjka časa, kajti če bi upoštevali na primer le ta strokovni kriterij in preložili obravnavo sodobne zgodovinske tematike na čas čez denimo tri desetletja, tvegamo, da se tedaj na pojav slovenstva na Hrvaškem morda lahko ozremo samo še kot na določeno zgodovinsko dejstvo, kot samo na pojav iz preteklosti.

Naj v zvezi s prav tem že uvodoma pokomentiram sicer izrazito hvale vredni trud sedanjih slovenskih zgodovinarskih funkcionarjev s ciljem, da bi se slovenski narod in država letos s proslavljanjem in javno počastitvijo pomembnih mejnikov slovenske zgodovine močnejše nacionalno ovedela slovenstva². Z malce retorike se sprašujem, ali se ta ista stroka sama dovolj zaveda, da v ozadju napovedanih slovesnosti nekje na obrobju

¹ Temeljno podlogo pričujočega teksta sem prvotno, v prvi polovici leta 1998, pripravila za objavo v ljubljanskem Delu, kjer je kot podlistek z istim naslovom: med 03. in 10. junijem, tudi izhajal. Tukajšnja objava vsebuje nekaj manjših sprememb in dopolnitev, zlasti pa strokovne opombe, ki z njimi nisem bremenila časopisnega prostora.

² Gre za gotovo nesporne mejnike v zgodovini slovenskega naroda, kot so razglasitev ideje Združene Slovenije leta 1848, začetek taborskega gibanja v letu 1868, nastanek Države Slovencev, Hrvatov in Srbov leta 1918.

slovenstva sočasno poteka proces izginjanja tega slovenstva deloma tudi zato, ker ga ne uspevamo ali ne utegnemo ustrezno znanstveno obravnavati.

Slovenci na Hrvaškem v preteklosti in sedanjosti

Slovenci živijo danes tudi na Hrvaškem. A živeli so na Hrvaškem, ponekod več, ponekod manj, tudi v bližnji in daljni preteklosti, v daljni pravzaprav predniki Slovencev. Geografska bližina hrvaškega ozemlja je, ob dejstvu slovanske etnične sorodnosti, močnejše privabljala prednike Slovencev in Slovence v kraje bližje slovenskim deželam kot v bolj oddaljene.

Toda naš namen ni podajati gibljive zgodovinske slike ozemeljskega lastništva določenih predelov ob sedanji slovensko-hrvaški meji³. S takšno sliko bi vsaj delno lahko pojasnjevali navzočnost (avtohtonega) slovenstva na Hrvaškem, saj so zlasti pogoste migracije na širšem geografskem območju, dialektološka podobnost ali celo pogovorna enakost jezika, kakor tudi proces naravne asimilacije onemogočali jasno in nedvoumno ugotavljanje kontinuitete v pogledu etnične, še posebno narodnostne pripadnosti prebivalcev v ožjem (ali širšem) obmejnem pasu.

Čeprav je še daleč do zaokroženih in celostnih spoznanj, tudi ko gre za Istro, se najpodrobnejše dosedanje znanstvene raziskave nanašajo prav nanjo. Neko število prednikov Slovencev naj bi na območju današnje hrvaške Istre morda živelo še v 11. stoletju, ko je posvetna oblast mesta Koper segala v vasi Skorušica, Brda, Hrvoji, Brič in od 13. stoletja v Šterno. Podobno velja za katastrski občini Savudrija in Kaštel, ki sta bili prva od 12., druga od 16. stoletja v lasti mesta Piran in v katerih je bilo kasneje, npr. ob zadnjem avstrijskem popisu v teh krajih leta 1910, poleg prevladujočih italijansko govorečih prebivalcev znatno več slovenskih kot hrvaških govorcev (Kaštel) oziroma ni bilo niti enega popisanege hrvaškega govorca (Savudrija). V buzeškem okraju in v osrednjem delu Istre okrog Pazina so do 16. stoletja živeli tudi slovenski kmetje, a so spričo migracij in depopulacije beneške Istre od tedaj nastajale velike etnične spremembe, po katerih je postal istrski polotok tudi v teh predelih etnično pretežno hrvaški⁴.

Zelo zanimiva so etnična gibanja v zadnjih desetletjih habsburške vladavine, ko slovenski in hrvaški etnični element v nekaterih krajih današnjega severnega dela hrvaške Istre od enega popisa prebivalstva do drugega močno nihata, ob marsikje tudi v notranjosti količinski prevladi Italijanov; enkrat je več popisanih slovensko govorečih, drugikat hrvaško govorečih prebivalcev v sicer splošneje ocenjenih izrazito etnično mešanih okoljih. Popisi prebivalstva, ki so sploh poglavitni, čeprav ne edini in seveda zelo nezanesljiv vir za spoznavanje številčnih etničnih dejstev in razmerij v evropski družbeni preteklosti 19. in 20. stoletja, nam npr. odkrivajo, kakor ugotavljajo hrvaški raziskovalci, da je bilo v današnji hrvaški Istri 1880. leta 12 večinsko slovenskih naselij (na območju Buzeta 9, Poreča 2 in Buj 1 naselje), da jih je leta 1910 še 7 (5 na območju Opatije in po eno na buzetsčini in pazinščini). Poimensko gre v tem obdobju za naslednja večinska slovenska naselja: Brdce, Pasjak, Šapjane, Rupa, Kaštel, Dobroč, Tuliševica ter naselje Zamask, leta 1910 še edino slovensko naselje južno od reke Mirne. Leta 1945 je imelo še 6

³ Zgodovinske slike ozemeljskega lastništva predelov ob celotni slovensko-hrvaški meji za sedaj tudi ni mogoče podati, saj ni bilo ustreznih raziskav.

⁴ Bliže videti v: D. Darovec, *Poskus opredelitve problematike naseljevanja Slovencev med Dragomjo in Mirno do 17. stoletja in njen vpliv na oblikovanje slovenske etnične meje v Istri*, zbornik *Slovenci v Hrvaški*, ur. V. Kržišnik-Bukić, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1995, str. 37-60.

naselij večinsko slovensko etnično sestavo, leta 1948 še eno, leta 1953 spet tri, kasneje pa nobeno več⁵. Tako hrvaški strokovnjaki, ki se sicer ne osredotočajo posebej na slovenski etnični element v Istri.

Še nekoliko natančnejši pogled prav na Slovence pa omogoča tudi npr. naslednje zanimive »podrobnosti«. Popisni sprehod bo tu najprej zajel le tista področja nekdanjih katastrskih občin današnje hrvaške Istre, ki so bila v znatni meri etnično (tudi) slovenska očitno že pred letom 1880. Pri tem se bomo omejili na prikaz dveh vrst podatkov, ki jih omogočajo popisi iz let 1880, 1890, 1900, 1910, to je na absolutno število Slovencev in na njihov etnični delež na terenu. Vsaj ob enem od teh štirih popisov je našteto s slovenskim občevalnim jezikom več kot pol prebivalcev ali je šlo celo kar za povsem slovenski etnični teritorij v naslednjih katastrskih občinah današnje hrvaške Istre:

Soviščine, leta 1910: 438 prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom ali 95,22 odstotka vseh prebivalcev, Zamask, leta 1910: 498 ali 67,39 odstotka, Čepić, leta 1900: 162 ali 69,23 odstotka, Sveti Ivan od šterne leta 1880: 722 ali 87,09 odstotka, Baderna, leta 1880: 401 ali 53,54 odstotka, vse leta 1910 v upravnem okraju Poreč;

Brdce, leta 1890: 147 ali 100 odstotkov, leta 1900: 153 ali 100 odstotkov, leta 1910: 136 ali 100 odstotkov; Lipa, leta 1890: 408 ali 100 odstotkov in leta 1900: 433 ali 99,77 odstotka, Lisac, leta 1910: 190 ali 81,20 odstotka, Pasjak, leta 1890: 360 ali 99,45 odstotka, leta 1900: 359 ali 98,90 odstotka, leta 1910: 320 ali 97,86 odstotka, Rupa, leta 1900: 308 ali 100 odstotkov, leta 1910: 314 ali 100 odstotkov, Šapjane, leta 1900: 335 ali 98,82 odstotka, leta 1910: 308 ali 100 odstotkov, Škalnica 1890: 195 ali 98,49 odstotka, Sv. Frančišk, leta 1910: 824 ali 88,41 odstotka, Tuliševica, leta 1910: 820 ali 93,29 odstotka, vse leta 1910 v upravnem okraju Volosko-Opatija;

Kaštel (k. o. Kaštel), leta 1880: 863 ali 99,31 odstotka, Pračana (k. o. Sovinjak), leta 1880: 154 ali 67,25 odstotka, Brnobići (k. o. Hum), leta 1900: 149 ali 73,40 odstotka, Krtobreg (k. o. Sovinjak), leta 1880: 160 ali 100 odstotkov, Hum, leta 1900: 64 ali 56,14 odstotka, Kodolje (k. o. Črnica), leta 1890: 166 ali 100 odstotkov, Kotle (k. o. Hum), leta 1900: 74 ali 73,27 odstotka, Marčanigla (k. o. Vrh), leta 1880: 155 ali 93,37 odstotka, šalež, leta 1880: 229 ali 98,71 odstotka, Sv. Kliman (k. o. Hum), leta 1900: 208 ali 64,20 odstotka, Senj (k. o. Sovinjak), leta 1880: 135 ali 100 odstotkov, Žontí (k. o. Šalež), leta 1880: 159 ali 100 odstotkov, vse leta 1910 v upravnem okraju Koper.

Mnogo več pa je bilo seveda katastrskih občin oziroma krajev, kjer je ob omenjenih štirih popisih naštetih med 1/4 in 1/2 govorcev s slovenskim občevalnim jezikom, še več krajev, kjer jih je bilo nad 10 odstotkov vsega prebivalstva. Sicer pa so Slovenci tedaj živeli in bili s svojimi prepoznavnimi priimki popisani v vseh šestih upravnih okrajih: Poreč, Pulj, Pazin, Lošinj, Volosko-Opatija in Koper (teritorialno obsegajoč tudi buzetščino), na katere je bila Istra razdeljena leta 1910⁶.

Oboji, slovenski in hrvaški raziskovalci enako močno poudarjajo problem velikih in pravzaprav nenaravnih oscilacij popisnih števil glede slovenskih in hrvaških prebivalcev ob omenjenih popisih oziroma od enega popisa do naslednjega. Ob nespornem dejstvu, da so te spremembe veliko bolj značilne za severni del današnje hrvaške Istre in veliko manj za današnjo slovensko Istro, oboji ugotavljajo, da je bilo v danem zgodovins-

⁵ Prim. M. Klemenčič, V. Kušar, Ž. Richter, *Promjene narodnostnog sastava Istre. Prostorna analiza popisnih podataka 1880-1991*. Društvena istraživanja, časopis za društvena pitanja, 6-7, št. 4-5, Zagreb 1993, str. 616-618.

⁶ Navedene podatke z vseh štirih popisov sem poiskala, zbrala in sistematizirala po viru: *Cadastre National de l'Istrie d'après le Recensement du 1er Octobre 1945*, Edition de l'Institut Adriatique, Sušak, 1946, str. 3-590. Ker bi povsem natančno citiranje vsake navedene številke ta tekst prostorsko zelo obremenilo, kaže zainteresiranega bralca usmeriti na celoten, sicer zelo pregledno podan vir.

skeu trenutku ob tem ali onem popisu bistveno to, katere narodnosti je bil župnik oziroma učitelj na terenu⁷. On naj bi popisovalcem dajal podatke o narodnosti krajanov ali pa naj bi popisovalci o narodnosti preostalih prebivalcev sklepali kar na podlagi narodnostne pripadnosti krajevnega učitelja oziroma duhovnika. In ker so se učitelji in župniki menjavali, ob enem popisu je bil Slovenec, ob drugem Hrvat, je prihajalo tudi do omenjenih nihajočih sumarnih podatkov o narodnostni pripadnosti prebivalcev po posameznih krajih⁸. V tej razlagi je gotovo del resnice, a se tako posploševanje le ne more sprejeti kot povsem verodostojen odgovor, ki je mogoč samo po dejanski natančni in vsestranski raziskavi: dotlej so lahko popolnoma nesporne zgolj popisne številke, ki jih, iste, kot primarni vir sicer navajajo doslej tako slovenski kot hrvaški raziskovalci, a bodo tekoče znanstvene, zlasti lingvistične analize gotovo lahko bliže osvetlile dejanske etnične vidike obravnavane tematike.

Nov veliki popis, ki je zajel vso jugoslovansko Istro, njen hrvaški in slovenski del, je delo Jadranskega inštituta na Sušaku leta 1945. Kar štiri katastrske občine, tedaj v sklopu upravnega okraja Ilirska Bistrica, sedaj kraji v republiki Hrvaški, so bile popisane kot skoraj povsem etnično slovenske: Brdce (od vseh 127 prebivalcev 127 Slovencev ali 100 odstotkov), Pasjak (262 ali 98,50 odstotka), Rupa (301 ali 96,17 odstotkov) in Šapjane (264 ali 94,62 odstotka). Okrog vsaj 5 odstotkov ali več je tedaj popisano Slovencev še v naslednjih krajih današnje hrvaške Istre: Bačva (k. o., upr. okr. Poreč, 25 ali 4,5 odstotka), Kuberton (k. o., upr. okr. Buje, 24 ali 5,57 odstotkov), Savudrija (k. o. upr. okr. Buje, 70 ali 11,73 odstotka), Lipa (k. o., upr. okr. Opatija, 8 ali 4,88 odstotka), Pobri (k. o., upr. okr. Opatija, 28 ali 5,62 odstotkov), Matulji (k. o., upr. okr. Opatija, 45 ali 4,18 odstotka), Volosko (k. o., upr. okr. Opatija, 102 ali 5,35 odstotka), Opatija (k. o., upr. okr. Opatija, 279 ali 7,73 odstotka), Raša (k. o. Brgud, upr. okr. Labin, 179 ali 6,24 odstotka), Podlabin (k. o. Labin, upr. okr. Labin, 119 ali 7,71 odstotka), črnica (k. o., upr. okr. Koper, 261 ali 89,38 odstotka)⁹.

Gotovo zaslužita posebno pozornost mesti Volosko in Opatija, in sicer vsaj iz dveh razlogov. Med seboj sta dejansko ozemeljsko povezani in na tem strnjem mestnem ozemlju je že v prejšnjem stoletju in potem naprej stalno in kontinuirano živelo veliko Slovencev (Opatija, leta 1890: 213 Slovencev ali 17,87 odstotka vseh prebivalcev, leta 1900: 128 ali 5,47 odstotka, leta 1910: 351 ali 9,17 odstotka; Volosko, leta 1880: 39 ali 4,9 odstotka, leta 1890: 323 ali 23,01 odstotka, leta 1900: 194 ali 10,83 odstotka, leta 1910: 373 ali 13,69 odstotka)¹⁰. Ko ob teh številčnih dejstvih še pogledamo na zemljevid in pri tem najprej na bližnjo Reko, v katero so Slovenci prihajali živeti že več stoletij in jih je bilo sredi 20. stoletja prek 3000, podobno kot že desetletja prej (in kasneje), ter se ozremo na sever, proti Jelšanam, kaj hitro ugotovimo, še posebno če se dodatno spomnimo pred dobrimi tremi stoletji nastalih Valvasorjevih etnografskih zapisov o Istri kot o "petem delu dežele Kranjske", da je bilo slovenstvo ob Kvarnerju in v širšem zaledju vse do ilirskobistriške kotline v znatni meri tradicionalno navzoče in Slovenci oziroma njihovi neposredni predniki že trajneje naseljeni¹¹.

⁷ Literaturo o tem videti npr. v D. Darovec, *Pregled Zgodovine Istre, Annales 1*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Primorske novice, Koper 1992, str. 79-84, J. Kramar, *Narodna prebujanja istvskih Slovencev*, Lipa, založništvo tržaškega tiska, Koper 1991, str. 10-11.

⁸ O tem tudi npr.: V. Kržišnik-Bukić, *O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju*, zbornik *Slovenci v Hrvaški*, isto, 138-139.

⁹ Cadastre National..., isto.

¹⁰ Isto

¹¹ J. V. Valvasor, *Slava vojvodine Kranjske*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1964, str.55.

Slovenski etnični element je na zlasti ozemeljsko bližjih področjih današnje hrvaške države navzoč še od pred več stoletij tudi zunaj Istre. Predvsem gre seveda za mesto Reka, kjer na primer priimki in vzdevki kranjskih trgovcev še v 15. stoletju pričajo o njihovi tamkajšnji naselitvi. V 16. stoletju gre izpostaviti vlogo in pomen slovenskih graditeljev mesta Karlovac, okrog 1200 mož iz Kranjske, Štajerske in Koroške; nekateri so kasneje skupaj še z mnogimi slovenskimi doseljenci različnih poklicev ostali tam in živeli na širšem območju Gorskega Kotarja, kar dokazuje že napisana starejša in mlajša zgodovina tega območja, na desetine ohranjenih slovenskih priimkov in priimkov slovenskega izvora, pa tudi popisi prebivalstva do konca 20. stoletja. Vztrajanje slovenskega etničnega elementa se je v tem okolju zadrževalo zlasti okrog čabra, Prezida Gerovega in Ravne gore. Ugotavljanje slovenstva v kajkavskem hrvaškem Zagorju je morda neizvedljiva ali celo neutemeljena raziskovalna naloga, kajti tudi tu, podobno kot velja potem naprej proti severovzhodu za regijo Prekmurje-Medimurje, se je etnična meja med slovenskim in hrvaškim narodom dokončno oblikovala kot posledica večstoletne ustaljene upravno-politične meje med avstrijskim in ogrskim delom Habsburške monarhije, podedovane z manjšimi izjemami potem v Kraljevini SHS oziroma Jugoslaviji. A le kaže poudariti za razvoj slovenskega naroda poseben pomen zlasti Varaždina, kjer so se množično šolali slovenski učenci še v 18. stoletju in kjer je bil sploh prvi ravnatelj tamkajšnjega gimnazijuma Slovenec¹².

Največji pomen za Slovence in slovenstvo pa je na Hrvaškem v preteklosti in sedanjosti imelo seveda mesto Zagreb. Dejstvo, da je pred več kot 100 leti, leta 1890, tam naštetih 5880 ljudi s slovenskim maternim jezikom, kar je znašalo 15,20 odstotka vseh prebivalcev Zagreba, ob tem, da vsi ti ljudje niso prišli hkrati ali trumoma kot posledica kakega množičnega bega ali preselitve iz slovenskih dežel, temveč so prihajali časovno postopno, že površno gledano omogoča dva sklepa: da je veliko Slovencev že pred tem dlje časa živelo v Zagrebu in da so bili Slovenci številčno močno udeleženi v tedanjem zagrebškem mestnem prebivalstvu¹³. Ko dodamo tudi že preverjena zgodovinska dejstva, kot so združevanje slovenskih izobražencev v posebni slovenski sekciji Matice hrvatske v drugi polovici 19. stoletja, podporna združenja slovenskih deklet in žena, organizirano slovensko cerkvenozborovsko in zborovsko petje po slovenskih kulturnih društvih, ki se v Zagrebu registrirano oglašajo vsaj od časa neposredno po prvi svetovni vojni in ki so potem vse 20. stoletje glavno gihalo zagrebškega slovenstva, se porodita še vsaj dva očitna sklepa: o že častitljivo stari slovenski narodnostni samoorganiziranosti in o nedvomno uspešni socialni integriranosti zagrebških Slovencev v večinskem hrvaškem etničnem okolju mesta Zagreb¹⁴. Zaneslo bi me gotovo predaleč, če bi začela podajati že nekatere svoje, čeprav samo še fragmentarne raziskovalne rezultate o zagrebškem slovenstvu; bogastvo njegovih vsebin gotovo zasluži monografsko obdelavo, ki bo čez nekaj

¹² Več v: V. Kržišnik-Bukić. *Okvirni pregled poteka, vzrokov in pomena izseljevanja Slovencev na Hrvaško*, Razprave in gradivo št. 29-30. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1994/95, str. 85-92; Ista, *O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju*, zbornik *Slovenci na Hrvaškem*, str. 162-172; D. Plevnik. *Slovenci na Hrvaškem*. Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, Območna organizacija za Belo Krajino. Črnomelj-Metlika, 1998, str. 13-83.

¹³ Prim. A. Szabo. *Regionalno porijeklo i socialna struktura stanovništva grada Zagreba između 1880-1910. godine*. Radovi Instituta za hrvatsku povijest – Sveučilišta u zagrebu, vol. 17, Zagreb 1984, str. 104; V. Kržišnik-Bukić. *O narodnostem in...*, str. 143.

¹⁴ Videti npr.: A. Szabo. *Socijalna struktura Slovenaca u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji između 1880. i 1910. godine*, zbornik *Slovenci v Hrvaški*, str. 103-104.

let, upam, tudi res knjižno dejstvo¹⁵. Naj zato, skladno tudi s siceršnjim tukajšnjim pristopom navedem le še nekaj osnovnih popisnih števil. Leta 1900 se je število Slovencev v Zagrebu približalo 6000 (5990), a je to pomenilo zmanjšanje relativnega deleža Slovencev na 10,38 odstotka Zagrebčanov. Za leto 1910 obstajata dve statistični tolmačenji: po prvem je Slovencev 5119, po drugem 7169. Osem jugoslovanskih popisov pa daje naslednjo popisno sliko zagrebških Slovencev: 8599 prebivalcev s slovenskim maternim jezikom leta 1921, 17.360 "rojnih v Dravski banovini" (po drugem viru 17.541) leta 1931, narodnostno opredeljenih kot Slovencev pa po drugi svetovni vojni: 17.054 leta 1948, 17.592 leta 1953, 16.859 leta 1961, 12.445 leta 1971, 9177 leta 1981, 7186 leta 1991¹⁶.

In če sta Zagreb in Reka, vedno najpomembnejši slovenski mesti na Hrvaškem, to vlogo dobila in imela zaradi velike geografske bližine s slovenskimi deželami, kar v malo manjši meri velja tudi za Karlovac in Varaždin, bi bilo hudo napak pozabljati slovenstvo v nekoliko bolj oddaljenem Pulju, Splitu, Šibeniku, Dubrovniku, Osijeku.

Naj bo na tem mestu omenjena le komponenta samoorganiziranja, ki je seveda že višja stopnja navzočnosti neke narodnostne entitete in implicira tudi njene druge vsebinske vidike, kot so: kritično število posameznikov, razvita narodnostna zavest in izražena potreba ter volja po združevanju na narodnostni podlagi, minimalni materialni oziroma infrastrukturni pogoji in podobno. Pulj se tako, po mojih dosedanjih ugotovitvah, lahko ponaša s sploh prvim združenjem s slovenskim imenom, leta 1904 ustanovljenim Slovenskim društvom. Kmalu zatem je Pulj dobil tudi slovensko čitalnico, leta 1913 je nastalo Slovensko pevsko, zabavno in podporno društvo, kar vse pa ne preseneča ob podatku, da so leta 1910 našteji v mestu 3293 govorcev slovenskega jezika, v okraju (kotar Pulj) pa jih je bilo še 1779. Razmeroma veliko navzočnost Slovencev v Pulju je treba gledati v luči gradnje vojne baze, Arsenala. (Avstrija ga je začela graditi leta 1856, nakar je sledil močan dotok vojakov, vojaških in drugih strokovnjakov različnih narodnosti v Pulj, nemških govorcev je leta 1910 naštetih celo čez 8500.) Kasneje je to število sicer znatno upadlo, a je vsaj v drugi polovici 20. stoletja ob vsakem popisu krepko presegalo 1000. V Splitu so bili Slovenci gospodarsko in kulturno organizirani med obema svetovnima vojnama in jih je bilo že tedaj kot še danes tudi čez tisoč. Od leta 1992 so ponovno zlasti kulturno dobro samoorganizirani v novem agilnem društvu Triglav. Starim društvom v Zagrebu (Slovenski dom) in na Reki (Bazovica) ter splitskemu Triglavu se je v najnovejšem času pridružilo novo, v Šibeniku¹⁷, napovedano pa je tudi narodnostno in kulturno samoorganiziranje Slovencev v Varaždinu in Osijeku ter obnavljanje aktivnosti v Karlovcu. Vedelo se je, da se Slovenci iz narodnostnih vzgibov zbirajo tudi v Dubrovniku, kjer so bili sicer vedno maloštevilni. Po drugi strani pa morda bolj in prej pričakovano slovensko narodnostno združevanje po letu 1991 ni zaživelo nikjer v Istri, čeprav so bile tam kar močne tovrstne pobude. Leta 1994 je bila v Pulju ustanovljena in uradno registrirana celo Unija Slovencev istrske županije (po zgledu na združevanje Italijanov v Istri). Sicer pa so bile, po osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške, te pobude povezane z določeno mero "politične"

¹⁵ Zagrebške Slovence bi bilo potrebno in zanimivo raziskati z več vsebinskih vidikov. En tak je najavljen v: V. Kržišnik-Bukić, *Slovenski gostinci in pomen slovenskih gostin v Zagrebu v 30-ih letih 20. stoletja*, RIG št. 28, Ljubljana 1993, str. 136-141.

¹⁶ Prim. V. Kržišnik-Bukić, *O Slovincih na območju Jugoslavije izven Slovenije po popisih prebivalstva 1921-1991*, RIG št. 26-27, INV, Ljubljana 1992, str. 172-198.

¹⁷ Slovensko društvo v Šibeniku z imenom *dr. France Prešeren*, ustanovljeno ob pomoči splitskega Triglava spomladi leta 1997, je kot društvo uradno registrirano in je imelo v maju 1997 blizu 50 članov, videti v: *Novi odmev*, št.3, oktober 1997, str. 10.

(istrsko regionalne, vseistrske) konotacije, ki je sicer, zgodovinsko gledano, zaradi tradicionalnega slovanskega (medsebojnega slovenskega in hrvaškega) povezovanja zelo razumljiva¹⁸. Vsekakor pa je ta situacija v Istri izjemen tovrsten primer na Hrvaškem in je gotovo med glavnimi razlogi, da do danes ni bilo nikakršnega dejanskega samoorganiziranja slovenstva v hrvaški Istri¹⁹.

Glede na povod za nastanek pričujočega teksta je večja pozornost zavestno namenjena preteklosti kot sedanosti slovenstva na Hrvaškem. Okvirni zgodovinski pregled končajmo s podajanjem popisnih števil o Slovencih na Hrvaškem oziroma v hrvaških deželah skozi zadnje stoletno obdobje (1880-1981).

V času Avstro-Ogrske je bilo Slovencev v Banski Hrvatski (Hrvaška in Slavonija, brez Istre, Reke in Dalmacije) leta 1880: 20.102 ali 1,06 odstotka vsega popisanege prebivalstva, leta 1890: 20.987 ali 0,96 odstotka, leta 1900: 19.789 ali 0,82 odstotka, leta 1910: 15.686 ali 0,60 odstotka; ob vsakem od omenjenih popisov je v (hrvaški) Istri, Reki in Dalmaciji živelo še kakih 10.000-15.000 Slovencev (slovenski materni jezik oziroma domovinsko poreklo slovenskih zgodovinskih dežel)²⁰. Jugoslovanski popisi dajejo naslednjo podobo Slovencev na Hrvaškem: leta 1921: 23.260 (slovenski materni jezik), leta 1931: 36.246 (rojeni v Dravski banovini in živeči v Savski in Primorski banovini); pri obeh popisih manjka zlasti več tisoč Slovencev iz Slovenskega primorja, ki je po letu 1920 pripadlo Italiji. V "novi" Jugoslaviji so se Slovenci vedno že samoopredeljevali po narodnostni pripadnosti, leta 1948: 38.734 ali 1 odstotek vsega prebivalstva na Hrvaškem, leta 1953: 43.010 ali 1,10 odstotka, leta 1961: 39.103 ali 0,90 odstotka, leta 1971: 32.497 ali 0,70 odstotka, leta 1981: 25.136 ali 0,60 odstotka²¹.

Sedanji zgodovinski trenutek bi bilo mogoče poenostavljeno povzeti v naslednjih točkah. Najnovejši popis prebivalstva iz leta 1991, ko je bilo na Hrvaškem naštetih 22.376 (0,50 odstotka) Slovencev, kaže na že prej navzoče tendence naglega in razmeroma velikega zmanjševanja števila Slovencev na Hrvaškem sploh, v Zagrebu še posebej. To dejstvo je delno plod asimilacije v hrvaškem etničnem korpusu, delno pa so se v zadnjih desetletjih Slovenci tudi razmeroma več vračali v Slovenijo. Podrobnejše raziskave, ki so narejene za obmejni pas med Slovenijo in Hrvaško oziroma za vseh 17 hrvaških občin, ki mejijo na Republiko Slovenijo, med katere spadata tudi Zagreb in Reka, kažejo, da se je v obdobju 1971-1991 število popisanih Slovencev v tem prostoru zmanjšalo za 7349 in jih je bilo leta 1991 le še 14.580, približno dve tretjini od tedaj vseh Slovencev na Hrvaškem, le na nekaterih, čeprav redkejših, lokacijah se je število povečalo.²² Po letu 1991 se krepí narodnostno samoorganiziranje na Hrvaškem, ponovno le na kulturnem področju. Gre zlasti za večja mesta, kjer številnost Slovencev omogoča združevanje prek slovenskih kulturnih društev, ki imajo poleg običajnih društvenih sekcij, kot so literarna, dramska, pevska, glasbena in športna, še knjižnične in časopisne oddelke ter pripravljajo tečaje slovenščine (Zagreb, Reka, Split). Društveno samoorganiziranje Slovencev na

¹⁸ Prim. npr. N. Šetić, *Hrvatsko-slovenske veze u Istri tijekom nacionalne integracije*, zbornik *Hrvati u Sloveniji*, Uredniški odbor, gl. ur. M. Domini, Institut za imigracije i narodnosti, Zagreb 1997, str. 61-71.

¹⁹ O tem tudi K. Medica, *Sodobna organizacijsko povezovanje v hrvaški Istri: prispevek k raziskovanju*, zbornik *Slovenci v Hrvaški*, str. 396-398.

²⁰ Prim. A. Szabo, *Regionalno porijeklo....*, str. 88-89; V. Valenčič, *Izseljevanje Slovencev v druge dežele habsburške monarhije*, Zgodovinski časopis, 1. 1990, str. 49-66.

²¹ Videti V. Kržišnik-Bukić, *O Slovencih na območju Jugoslavije....*, str. 175-196.

²² Statistična prisotnost Slovencev v hrvaškem delu obmejnega pasu med Slovenijo in Hrvaško je podrobneje obdelana v: V. Kržišnik-Bukić, *Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško*, prvi zvezek projekta *Medetnični odnosi v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško*, INV, Ljubljana 1997/98, 134 strani.

Hrvaškem s ciljem ohranjanja in negovanja narodnostne identitete je deležno približno enake materialne podpore slovenske oziroma hrvaške države²³. Vsa slovenska društva so povezana v Zvezo slovenskih društev na Hrvaškem, ki je sprejeta v Zagrebu in v Ljubljani kot legalni, legitimni in edini zastopnik vsega hrvaškega slovenstva. Po 60 letih premora v Zagrebu spet izhaja slovenski časopis. Nekdanji Odmev je sedaj Novi odmev. Dejstvo, da je vsaka naslednja številka Novega odmeva zajetnejša in kakovostnejša, kaže na perspektivo utrjevanja preostalega narodnostnega slovenstva na Hrvaškem, na željo in voljo po tamkajšnjem obstanku²⁴.

Sicer pa pričakujemo na popis prebivalstva leta 2001, ko se utegne zgoditi, da se bo (popisno) število Slovencev na Hrvaškem po daljšem času spet povečalo. Menim namreč, da je bilo zaradi različnih razlogov v določeni meri, po eni strani metodološko popisno skrito, po drugi pa pričakujem možnost vnovične dejanske krepitve slovenskega narodnostnega ozaveščanja na Hrvaškem. A tudi če se število Slovencev ne bi povečalo in bi na primer ostalo približno isto, kaže spomniti, da so bili Slovenci na Hrvaškem ob popisu leta 1991 med tedaj navajanimi triindvajsetimi številčno tretja najmočnejša narodnostna skupnost ali manjšina (za Srbi in Muslimani, a pred Madžari in Italijani)²⁵.

Slovenski narod in Slovenci na Hrvaškem

Ko je v letih pred razkrojem Jugoslavije med Slovenci (v Sloveniji) dozorevala odločitev o osamosvojitvi in ustanovitvi lastne neodvisne države, je verjetno bolj malo kdo razmišljal o kakih 100.000 Slovincih, ki bi v tem primeru ostali v republikah dotedanje Jugoslavije, torej zunaj nove slovenske države.

Zgodovina zlasti prve polovice 20. stoletja priča, da so se Slovenci ob zgodovinskih prelomnicah, kot so bile razpad Avstro-Ogrske in nastanek Države oziroma Kraljevine SHS ter poraz fašistične Italije v drugi svetovni vojni, tedaj in kasneje vedno močno zavzemali za čim dostojnejši položaj tistih delov narodovega telesa, ki so zaradi znanih okoliščin teritorialno ostali ali pripadli sosednjim državam. Gibalo skrbečega odnosa slovenskega naroda do teh Slovencev v "zamejstvu" je verjetno vedno izhajalo tudi iz zavesti o siceršnji številčni majhnosti slovenskega naroda, ki mu zgodovinska usoda ni bila naklonjena, kajti ves čas so ga obdajali samo številčno močnejši narodi, agresivne sosednje države, ki bi, če bi bilo le mogoče, slovensko deželo pogoltnile in slovenski narod pobile, izgnale, asimilirale, podredile, kar vse so tudi poskušale med drugo svetovno vojno. V drugi polovici 20. stoletja se je slovenski narod v teritorialnem okviru svoje republiške državnosti znotraj zvezne jugoslovanske države močno utrdil, vsestransko razvil in še naprej skrbel za svoje zamejce v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Slovenci, ki so živeli v drugih jugoslovanskih republikah, niso bili zamejci ne v dejansko življenjskem ne v pravnostatusnem smislu. Po zvezni ustavi in ustavah posameznih republik so kot pripadniki enega od jugoslovanskih konstitutivnih narodov imeli enakopraven položaj s pripadniki drugih jugoslovanskih narodov v vsaki izmed republik. Predvsem zato, pa

²³ Ocena D. Šonca, predsednika Slovenskega doma v Zagrebu in Zveze slovenskih društev na Hrvaškem, aprila 1998, dana avtorici na njeno vprašanje o tem.

²⁴ Zadnja, šesta številka Novega odmeva, november 1998, je izšla na 27 straneh A4 formata in bogato barvno slikovno opremljena; urednik Silvin Jerman.

²⁵ Številčni vrstni red je bil naslednji: Srbi: 581.663, Muslimani: 43.469, Slovenci: 22.376, Madžari: 22.355, Italijani: 21.303, itd., prim.: Republika Hrvatska - Popis stanovništva, domačinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. ožujak 1991, Dokumentacija 881, Zagreb 1992, str. 9.

verjetno tudi zato, ker v zvezi z njimi ni bilo nikoli kakšnih problemov, niso bili deležni kake posebne pozornosti iz Slovenije (med redke izjeme je spadala na primer Zveza kulturnih organizacij Slovenije)²⁶.

V nasprotju z drugimi jugoslovanskimi republikami, kjer Slovenci razen v nekaj letih po drugi svetovni vojni (Sarajevo, Beograd) niso bili društveno samoorganizirani, je bilo precej drugače na Hrvaškem, kjer kulturno dejavnost Slovencev v Zagrebu, na Reki in v Karlovcu lahko skoraj nepretrgoma spremljamo v celotnem povojnem obdobju do razpada Jugoslavije. Naj še pristavim, da je ta podoba izraz vsaj dveh dejstev: prvič, Slovenci so na Hrvaškem že kakih 150 let tradicionalno navzoč etnični element, ki se je v različnih vsebinskih oblikah tudi vedno samoorganiziral, drugič, Slovenci so bili na Hrvaškem tudi številčno vedno sorazmerno daleč močnejši kot v drugih jugoslovanskih deželah/republikah (približno 2/3 Slovencev na Hrvaškem v razmerju do 1/3 Slovencev drugod po Jugoslaviji skupaj)²⁷.

V zadnjem desetletju 20. stoletja so zgodovinske okoliščine slovenskemu narodu omogočile vzpostavitev lastne države v mejah jugoslovanske republike Slovenije iz leta 1991. Več deset tisoč Slovencev, ki so živeli na Hrvaškem (in vsi tisti, ki so živeli še v drugih republikah), je ostalo zunaj meja nove slovenske države. Prvič v zgodovini slovenskega naroda se je zgodilo, da se je ob kolektivno zavestni narodovi odločitvi število njegovih pripadnikov, ki živijo oziroma bodo poslej živeli v isti skupni državi, zmanjšalo. Ocenjujem, da se je zmanjšalo za približno dvajsetino. Toda (tudi) to je pač moralo biti všteto v ceno nastanka lastne države. Čeprav s pretežnim priokusom grenkobe - seveda niso in v danih okoliščinah morda niti niso mogli pričakovati, da bi se jih iz Slovenije kaj vprašalo - so vendarle tudi z občutkom ponosa pospremili novo politično konstelacijo. Postali so državljani nove hrvaške države, a ostali Slovenci.

Sicer pa, ali sploh lahko obravnavamo Slovence, na primer na Hrvaškem, kot entiteto, ki je v odnosu do slovenskega naroda? Mar niso tudi oni slovenski narod?²⁸ Kdo je ta vrhovni arbiter, ki si bo privzel ali si že privzema vlogo legitimnega odgovarjanja oziroma vsaj promoviranja subjekta, ki da je upravičen do tovrstnega presojanja? Klobčič s takimi in podobnimi vprašanji se lahko nadaljuje. Slej ko prej pa se bo tudi vprašalo (ali se že), kdo ali kaj je in bo ali naj bi bil slovenski narod. Predvidevam, da bodo odgovori na vsa ta vprašanja lahko zelo pestri, vsekakor pa še lep čas aktualni.

Slovenska država in Slovenci na Hrvaškem

Čeprav gre seveda za vzajemen odnos, ki bi ga bilo treba obravnavati obojestransko in še kako drugače, kaže na tukaj omejenem prostoru v nekaj točkah, ki jih imam za morda indikativnejše ali pomembnejše za razumevanje pričujoče zadeve, poudariti vlogo ene "strani", države Slovenije.

Nova slovenska država je začela tudi Slovence na Hrvaškem obravnavati v skladu s 5. členom Ustave Republike Slovenije, ki nalaga državi skrb za slovenske zamejce, izseljence in zdomce. To skrb je mogoče v letih po osamosvojitvi spremljati v več smereh; v sklopu ravnanja zlasti državnega aparata in nekaterih dejavnosti ter dogajanj, delno tudi

²⁶ Blíže: V. Kržišnik-Bukić, *O narodnostnem in kulturnem...*, str. 178-179.

²⁷ Prim. V. Kržišnik-Bukić, *O Slovencih na območju...*, str. 181.

²⁸ Na to temo je v zadnjem času razmišljal tudi kolega z Inštituta za slovensko izseljenstvo M. Drnovšek, "Zgodovina izseljencev ni zgodovina naroda". Dve domovini, št.8, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana 1997, str. 207-212.

povezanih z njim. Obravnavo državnega aparata gre usmeriti na parlament, vlado in posamezna ministrstva, zlasti slednja. Še leta 1991 je bilo namreč ustanovljeno celo posebno ministrstvo za Slovence po svetu, katerega status pa je bil kaj hitro znižan na raven urada s praktično istimi pristojnostmi, a v okviru zunanjega ministrstva. Ta urad je že nekaj let glavni naslov, ki koncipira in izvaja oziroma od katerega se pričakuje izvajanje politike slovenske države tudi do Slovencev v Hrvaški. Tu gre, potem, omeniti ministrstvo za kulturo, ministrstvo za šolstvo in šport, ministrstvo za delo in socialne zadeve, notranje ministrstvo in še katero, medtem ko deluje v okviru parlamenta Odbor za mednarodne odnose, kasneje še ožje zavezana Komisija za Slovence v zamejstvu in po svetu, oba z nalogo skrbeti tudi za Slovence na Hrvaškem.

Gotovo so določeno vlogo odigrali tudi nekateri drugi državni organi, ne nazadnje Ministrstvo za znanost in tehnologijo, ki podpira raziskovalni projekt o Slovencih v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije, katerega sestavni del so Slovenci na Hrvaškem. Zatem so tu še Slovenska izseljenska matica, ki se po lastnem priznanju zaradi skupnega okvira jugoslovanske države do leta 1991 ni ukvarjala s Slovenci na Hrvaškem, kar enako velja tudi za Svetovni slovenski kongres, ki je bil sploh ustanovljen tik pred slovensko državno osamosvojitvijo.

Vloga in pomen vseh teh subjektov v zvezi s Slovenci na Hrvaškem seveda ne moreta biti predmet prikaza, kaj šele neke verodostojne analize v pričujočem tekstu, a naj mi bo dovoljena izbira okvirne predstavitev enega segmenta, ki je povezan z mojim raziskovalnim delom, nanaša pa se na manj znane, toda zelo aktualne vidike obravnavane problematike.

Leta 1995 je v Državnem zboru potekal znanstveni posvet na temo z naslovom "Manjšina kot subjekt", ki so ga zasnovali Državni zbor Republike Slovenije (Delovna skupina za problematiko slovenske manjšine Odbora za mednarodne odnose), Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu ter Inštitut za narodnostna vprašanja²⁹. (Kot vodja projekta o Slovencih tudi v Hrvaški in urednica tedaj svežega zbornika o isti temi k vsebinskemu koncipiranju posveta nisem bila povabljen). Namen posveta je bil iskanje odgovorov na vprašanje, "kakšno je pričakovanje manjšine v zamejstvu oziroma zamejskih Slovencev v odnosu do matice"³⁰. Zato so bili povabljeni, poleg raziskovalcev in politikov, seveda zamejci sami, iz Italije, Avstrije in Madžarske. Niso pa bili povabljeni Slovenci iz Hrvaške, ker da, po Ustavi Republike Slovenije, ne spadajo med slovenske avtohtone manjšine³¹. Posebej tvorni sta lahko bili v okviru dvodnevnega posveta dve okrogli mizi "O šolstvu, kulturi, medijih, znanosti in športu v zamejstvu" ter "O vprašanjih gospodarstva, politične participacije manjšine in stikov z matičnim naro-

²⁹ *Manjšina kot subjekt*. Zbornik referatov in razprav, Ljubljana, 29.-30.6. 1995, Uredniški odbor, ur. B. Jesih. Državni zbor Republike Slovenije. Inštitut za narodnostna vprašanja. Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, Ljubljana 1996, 194 str.

³⁰ Isto, J. Šturm-Kocjan, V. Klopčič, P. Vencelj, *Uvod*, str. 3.

³¹ Isto, P. Vencelj, *Predstavitev dela Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu*: "... Gre za Slovence, ki tudi živijo za mejo, vendar ne na avtohtonem ozemlju. To so Slovenci na Hrvaškem. Že uvodoma je bilo omenjeno, da bo potrebno na nek način najti odgovor, kaj je to. To ni manjšina v tistem pomenu besede, kot jo razumemo...", str. 20. Kot zanimivost velja omeniti, da uredniški odbor, katerega član je bil tudi P. Vencelj, kot prilogo k tej isti publikaciji priključuje leta 1996 v Državnem zboru sprejeto *Resolucijo o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije*, ki določa kot avtohtono slovensko manjšino tudi tisto, ki živi v Republiki Hrvaški "na področjih vzdolž hrvaško-slovenske državne meje, zlasti v Istri, Gorskem Kotarju in Medmurgju", str.195.

dom", ki naj bi omogočili zamejcem izraziti se (in posvetovati) o vseh vprašanih in težavah njihovega manjšinskega življenja³².

Sama sem tedaj dobila priložnost, da spregovorim o Slovencih na Hrvaškem kot simbolično zadnja razpravljalka na plenumu, dve leti in pol kasneje pa je tedanja predsedujoča in tedanja voditeljica delovnega telesa Državnega zbora za mednarodne odnose na seji nove sorodne komisije v parlamentu v moji prisotnosti javno razkrila, da so bile tedaj težave, da jaz takrat sploh dobim besedo glede na pisno prijavnico z vsebino prispevka "Slovenci na Hrvaškem"³³. Šele sedaj mi je tudi bolj jasno, zakaj v zborniku, ki je o tem posvetu izšel leta 1996, v gradivo ni vključen pozdravni telegram, ki ga je drugi dan posveta poslal plenarnemu zasedanju Slovensko kulturno društvo Slovenski dom iz Zagreba, pač v težnji, da opozori na dejansko prisotnost slovenstva tudi v hrvaškem zamejstvu.

Ker kaže, da moje tedanje besede še niso izgubile na aktualnosti, naj mi bo dovoljeno, da se malce ponovim. "Danes se je na tem našem srečanju precej govorilo o tem, da naj bi manjšina v zamejstvu postala pravzaprav partner slovenski državi, da je to tisti pravi status, ki bo manjšinam omogočal subjektiviteto in s tem lastno prosperiteto. To se seveda lepo sliši in tisti kolegi raziskovalci, ki se ukvarjajo s preučevanjem starih slovenskih narodnih manjšin, slovenski državi gotovo utemeljeno predlagajo takšen koncept manjšinske politike. Moje osnovno opozorilo in hkrati svarilo pri tej zadevi je, in to je sploh morda glavni razlog mojega tukajšnjega javljanja za besedo, da je potrebno tudi narodnim manjšinam, podobno kot sploh vsem družbenim pojavom, če jim seveda poskušamo pristopati z znansvenega zornega kota, pristopati selektivno, obravnavati jih konkretno v njihovem stvarnem družbenem kontekstu in ne generalizirati zadev. S Slovenci na Hrvaškem je namreč takole: kot nacionalna manjšina pravzaprav šele nastajajo, nimajo izkušenj kakega političnega organiziranja na slovenski narodnostni podlagi v novi hrvaški državi, njihovi družbeni interesi tudi danes ne vsebujejo političnega naboja, imajo pa jasno izražene zlasti kulturne potrebe, želeli bi ohraniti in negovati svojo slovensko kulturno identiteto ter s čim manj ovir obdržati in nadaljevati svoje različne stike s Slovenijo, bodisi kot rojstno domovino ali domovino staršev in prastaršev. Situacija Slovencev na Hrvaškem je torej specifična, močno drugačna kot tista, v kateri se nahajajo Slovenci v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. In če se za te stare slovenske narodne manjšine priporoča slovenski državi politični koncept partnerstva kot v danem zgodovinskem trenutku najprimernejšo politiko do njih, pa za odnos slovenske države do Slovencev na Hrvaškem sodim, da kaj podobnega ne samo da ne bi kazalo predlagati, temveč bi imelo tako razmerje za tamkajšnje slovenstvo gotovo lahko le porazne posledice. Izhajati moramo namreč iz konkretnih okoliščin, to pa pomeni, da Slovenci na Hrvaškem za sedaj še niso in tudi objektivno še niso mogli postati narodnostni subjekt v oni meri, ki bi omogočala, da o njih govorimo in jih obravnavamo kot partnerja. Menim, da je ta razvojna točka, če bo do nje sploh prišlo, še precej oddaljena. Vlogo in nalogo slovenske države glede vprašanja slovenstva na Hrvaškem gre zato gledati oziroma postavljati drugače, kot smo danes slišali razvijati misli v pogledu odnosa Slovenije do njenih "starih" manjšin. Če je skrbništvo slovenske države ncke vrste nadloga za "stare" manjšine, ki si menda zatorej

³² Na prvi okrogli mizi, ki jo je vodila kolegica A. Nečak Liik, je sodelovalo 24 razpravljalcev, na drugi, ki jo je vodil kolega J. Stergar, prav tako z INV, je bilo 23 razpravljalcev, skoraj vsi razpravljalci so bili iz vrst zamejcev, isto, str. 61-189.

³³ Predsedujoča delovnega predsedstva posveta, J. Šturmova, je sicer na plenarni seji ta pozdravni telegram iz Zagreba prebrala, ni pa vključen med priloge Zbornika, kjer mu je vsekakor bilo mesto.

upravičeno želijo partnerstva, pa je Slovincem na Hrvaškem neke vrste skrbništvo morada "coditio sine qua non" narodnostnega obstanka sploh. Gre seveda za vse vrste in oblike pomoči in podpore, ki naj bi jih slovenska država nudila Slovincem na Hrvaškem, da bi ohranili in v skladu s svojimi zmožnostmi tudi razvijali slovensko narodnostno zavest kot posamezniki in kot posebna, a od hrvaškega večinskega okolja vendar ne ločena družbena skupnost."¹⁴

Da, prav odločilnega pomena je bilo, da tedaj slovenska država Slovence na Hrvaškem "prizna" in podpre, ko je že bila storjena kapitalna napaka, da kot edini slovenski zamejci niso bili povabiljeni k okroglima mizama. Sicer je potem, čez leto dni (1996) Državni zbor Republike Slovenije sprejel "Resolucijo o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije", ki izhaja iz ugotovitve, da avtohtona slovenska manjšina živi tudi v Republiki Hrvaški, in to na področjih vzdolž hrvaško-slovenske državne meje, zlasti v Istri, Gorskem Kotarju in Medmurju, a je ta dokument ostal pravzaprav "mrtva črka na papirju"¹⁵, kajti "pravi" slovenski zamejci, torej tisti (nedvomljivo) avtohtoni, še naprej ostajajo politično in diplomatsko-protokolarno ter v praksi dejanskega odnosa slovenskega državnega aparata in, posredno, široke slovenske javnosti sploh, seveda le Slovenci v Italiji, Avstriji in na Madžarskem.

Kako drugače tudi tolmačiti tradicionalne sprejeme slovenskih zamejcev pri predsedniku države ob glavnem slovenskem kulturnem prazniku? Le enkrat, leta 1995, so bili povabljeni na ta sprejem tudi predstavniki Slovencev na Hrvaškem, a tudi takrat jih je predsednik Republike sprejel ločeno, ne skupaj s predstavniki (avtohtonih) Slovencev iz Avstrije, Italije in Madžarske¹⁶, ki ob tej priložnosti nastopajo kot ena delegacija, kot delegacija avtohtonega slovenstva v zamejstvu. Kljub nedvomno izpričani osebni naklonjenosti sedanjega predsednika Republike Slovenije Slovincem na Hrvaškem¹⁷, so očitno močnejše ustaljene protokolarne norme države. Slovenci na Hrvaškem so nepovabilo na ta sprejem občutili s posebno grenkobo februarja letos, ko se počutijo še sveže ranjene po udarcu s strani hrvaške države, ki je decembra lani uradno izrinila ime Slovinci iz ustave Republike Hrvaške z naknadno obrazložitvijo, da Slovenci na Hrvaškem niso na Hrvaškem avtohtona manjšina.

Kar očitno je, da slovenska država na vseh ravneh notranje skladno ustvarja in utrjuje politični koncept jasnega statusnega ločevanja med slovenskimi zamejci. "Starim" zamejcem bo tudi v prihodnje priznavala ustavno utemeljeno avtohtonost, za "nove" (Slovence na Hrvaškem) se pa še odloča, kaj naj z njimi. Kljub izraženemu formalnemu negodovanju ustreznim organom oblasti v Hrvaški¹⁸ se zdi, da ji je dejansko kar prav prišlo, da Slovencev ni več v hrvaški ustavi. Tako ima vse argumente, da ne sprejme s strani

¹⁴ Iz avtorizirane razprave (str. 55-60) V. Kržišnik-Bukić na posvetu v Državnem zboru 29. junija 1995. Zbomik referatov in razprav. Ljubljana, 29.-30.6. 1995. Ljubljana 1996. str. 59.

¹⁵ Formulacija J. Šturmove na seji Komisije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu Državnega zbora Republike Slovenije. 5. februarja 1998.

¹⁶ Podatek je avtorici, na njeno vprašanje, posredoval D. Šonc, predsednik Zveze slovenskih društev na Hrvaškem. 19. februarja 1998.

¹⁷ Pričevanja zagrebških Slovencev o obisku predsednika Republike Slovenije Milana Kučana v Slovenskem domu 7. junija 1994. Prim. V. Kržišnik-Bukić. *O narodnostnem in kulturnem...* str. 162.

¹⁸ Vlada Republike Slovenije je 18. decembra 1997 obravnavala informacijo o spremembi ustave Republike Hrvaške z dne 12. decembra 1997, s katero je bila "slovenska manjšina izpuščena pri naštevanju avtohtonih manjšin, ki živijo na območju Republike Hrvaške", izrazila obžalovanje zaradi take odločitve Sabora Republike Hrvaške in "uradno zahtevala od Vlade Republike Hrvaške ustreznega pojasnila in zagotovilo, da se stopnja zaščite in podpore Slovincem na Hrvaškem ne bosta znižali" in hkrati sklenila, "da bo še naprej

hrvaške države že dlje ponujanega koncepta recipročnosti v obravnavi Slovencev v Hrvaški oziroma Hrvatov v Sloveniji. A se je pred sam konec leta 1998 le nekaj premaknilo. Komisija Državnega zbora za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu, ustanovljena v maju 1997, je pripravila 18. decembra posvet o odnosih med Republiko Slovenijo in Slovenci iz sosednjih držav.³⁹ Prvič so bili na tako srečanje v Državni zbor skupaj s predstavniki Slovencev iz Avstrije, Italije in Madžarske povabljeni tudi predstavniki Slovencev iz Hrvaške. Prvič se je zgodilo, da so lahko enakopravno spregovorili o slovenstvu na Hrvaškem Darko Šonc (Zagreb), Marjan Keber (Reka), Boštjan Kordiš (Split).⁴⁰ Vendar delovna razprava na tem "prednovoletnem posvetu" ni bila predvidena.

Slovenci na Hrvaškem in hrvaška država

Tu se ne bomo zadrževali na odnosu večinskega hrvaškega naroda do Slovencev na Hrvaškem. Zato ne, ker gre v tem pogledu za neko neproblematično razmerje. Le z najnujnejšo uvodno opombo naj povzamem dve sicer znani dejstvi: prvič, slovenski in hrvaški narod še nikoli v zgodovini nista z orožjem udarila drug na drugega⁴¹, nasprotno, pogosto sta se skupno bojevala proti različnim zavojevalcem, drugič, Slovenci na Hrvaškem so bili skozi vsa obdobja svojega tamkajšnjega bivanja priznavani kot posebna etnična entiteta in uživali v glavnem vsakovrstno spoštovanje hrvaškega naroda in si tudi mnogi kot posamezniki zaslužili ugledno mesto v hrvaški zgodovini in sedanjosti⁴².

Toda tudi hrvaške države ne gre ocenjevati v zvezi z njenim razmerjem do Slovencev na Hrvaškem le v luči nedavnega negatorskega odnosa do slovenstva v novi oziroma spremenjeni hrvaški ustavi.

Pred očmi je treba imeti mnoga dejstva iz preteklosti, ki razkrivajo naklonjene in nediskriminatorske ukrepe različnih ravni in vej hrvaških oblasti. Ne le da so na primer priznavale slovenska društva, temveč so jih tudi gnotno podpirale. Odnos oblasti na Hrvaškem do tamkajšnjih Slovencev je bil, z izjemo obdobja Nezavisne Države Hrvatske, dejansko v glavnem jasno pozitiven, v času pred državno osamosvojitvijo in po njej pa je to razmerje, zaradi poslabšanja odnosov med Hrvati in Srbi na Hrvaškem, avtomatično dodatno poboljšano, kajti hrvaška oblast se je dobro zavedala, da v nasprotju s hrvaškimi Srbi hrvaški Slovenci niso nikoli imeli nobenih političnih ambicij, kaj šele pretenzij⁴³. Prav v tem ozadju kaže videti tudi glavni razlog, da je hrvaška t. i. božična ustava decembra 1990. v svojo preambulo vnesla (tudi) Slovence, saj je vsaka ustava vendarle zlasti

moralno in materialno podpirala Slovence na Hrvaškem pri njihovem prizadevanju, da ohranijo svoje narodnostne značilnosti in vrednote in si v okviru pravnega reda Republike Hrvaške zagotovijo ustrezno zaščito"; iz gradiva za 8. sejo Komisije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu, dne 5. februarja 1998.

³⁹ To je bil drugi tovrstni posvet, če kot prvega računamo tistega iz junija 1995.

⁴⁰ Prim. gradivo Komisije za omenjeni posvet z dne 18.12. 1998.

⁴¹ Naj npr. povzamem tudi sklep hrvaškega zgodovinarja P. Korunića, strokovnjaka prav za odnose med slovenskim in hrvaškim narodom v preteklosti: "...ne pri Slovencih ne pri Hrvatih se ni pojavil agresivni nacionalizem, ki bi ogrozil njihovo sodelovanje in pokvaril njihove večstoletne odnose in vezi.", zbornik *Hrvati u Sloveniji*, str. 19.

⁴² Poleg zbornika *Slovenci v Hrvaški* primerjati kot dokaz še vrsto prispevkov v zborniku *Hrvati u Sloveniji*, gl. ur. M. Domini, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb 1997, ki je nastal kot rezultat znanstvenega srečanja hrvaških in slovenskih kolegov v Zagrebu 20.-21. Junija 1996.

⁴³ Prim. V. Kržišnik-Bukić, *O narodnostnem in kulturnem...*, str. 179.

politični dokument, suverenost države pa se zrcali seveda v pravici do samostojnega in neodvisnega urejanja vsakovrstnih družbenih razmer v državi.

V kontekstu soodvisnosti meddržavnih odnosov v sodobnem svetu in ob tendenci stopnjevanja take soodvisnosti, ki se kaže (tudi) v vse bolj obvezujočem sprejemanju določenih norm pri urejanju zaščite temeljnih človekovih pravic, a tudi že pravic manjšinskih etničnih skupnosti, se vsaka država posebej, zlasti navzven, trudi vzpostaviti pravno regulativo, primerljivo z merili sodobne svetovne skupnosti. V nasprotnem se določeni državi ne piše dobro. Nesprejemanje ali celo kršenje omenjenih meril jo vodi v težave ali celo v osamitev v globalni skupnosti. V tem pogledu je prav hrvaška država v zadnjih letih kar nekajkrat že doživela zanjo vsekakor neprijetne kritike, pritiske, opozorila ali celo sankcije, organizirane na meddržavni evropski ali svetovni ravni. Temu resda nikoli niso bili razlog ali povod Slovenci na Hrvaškem, šlo pa je oziroma gre za neko, kot je znano, drugo etnično entiteto na Hrvaškem⁴⁴.

Seveda le nominalno izpuščanje Slovencev iz dopolnil hrvaške ustave leta 1997 ne more biti znamenje za kak svetovni preplah, čeprav so dejanske posledice za slovenstvo na Hrvaškem lahko veliko usodnejše, kot se zdi na površju. Pri zadevi torej ne gre za nikakršno "etnično čiščenje", ali bo posredno vplivala na okrepitev procesa "tihe" asimilacije, pa bo pokazal že naslednji popis prebivalstva; možna je tudi nasprotna hipoteza: "dogodek" lahko prispeva h krepitvi slovenstva na Hrvaškem.

Sicer bo to zagotovo storilo hrvaško zgodovino pisje v prihodnosti, a tudi že nekateri sedanjí hrvaški družboslovci in politiki menijo, da gre pri izpadu (tudi) Slovencev iz nove hrvaške ustave za korak nazaj v razvoju civilizacijskih dosežkov hrvaške države/hrvaškega naroda⁴⁵. Brez spuščanja v iskanje ali celo analizo vsebinskih neposrednih ali posrednih vzrokov in razlogov za nastanek omenjene spremembe - gre za izrazito politični akt hrvaške države, ki pa je suverena, in zato za akt, ki je legitim - je namreč mogoče zlahka presoditi, da je bila ob tem primeru sporna legalna formalna procedura. O tem je mogoče po večmesečni distanci precej verodostojno sklepati že na temelju javnega obveščanja domačih (hrvaških) medijev, ki je bilo vsestransko in podrobno ter ostalo v glavnih dimenzijah uradno nedemantirano. S svoje strani pa "dovoljujejo" to tuje (v pričujočem primeru tukajšnje) ocenjevalno vmešavanje v svetu vsesplošno bolj navzoče tendence k globalizaciji in transparentnosti političnega in sploh družbenega dogajanja v posameznih državah, še posebno, ko gre za sosednje države.

Gotovo so bili tako kršeni vsaj naslednji trije vidiki že legalizirane regulative. Prvič, uradna pisna pobuda je izšla iz skupine petih saborskih poslancev (podpisali so jo trije: Madžar, Italijan in Slovak⁴⁶), tj. številčne kvote poslancev, ki po Ustavnem zakonu RH zastopajo vse etnične manjšine in skupnosti v Republiki Hrvaški - z izjemo Srbov, katerih

⁴⁴ Gre seveda za Srbe na Hrvaškem, še posebej v kontekstu zahtev mednarodne skupnosti, da se jim po množičnem eksodusu leta 1995 omogoči vrnitev na njihove domove na Hrvaškem.

⁴⁵ Poleg več tovrstnih izjav za hrvaške medije, zlasti Z. Tomca, SDP, in D. Kajina, IDS, prim. npr. uradno izjavo Skupnosti Srbov v Republiki Hrvaški o "nesprejemljivosti črtanja iz ustave nacionalnih manjšin Slovencev in Muslimanov", Glas Istre, Pulj, 17. 12. 1997; in središčni nastop N. Šimica na hrvaškem Zdrženju za sodelovanje domovine in diaspore, ki je "črtanje /iz Ustave/ samo Muslimanov in Slovencev" ocenil kot "nemodro, nepotrebno in za Hrvaško celo škodljivo", Glas Istre, 20. 12. 1997.

⁴⁶ Madžar - Šandor Jakab, Italijan - Furio Radin in Slovak - Njegovan Starek; dejstvo je (potrjeno s strani očevidca - D. Šonca, predsednika Zveze slovenskih društev na Hrvaškem, M. Malešiču, veleposlaniku Republike Slovenije v Hrvaški, ki je podatek osebno posredoval avtorici tega teksta), da je takšna pisna pobuda kot dokument obstajala, medtem ko se je o drugih neformalnih pritiskih na nastajanje nove manjšinske formulacije resda tudi pisalo, pri čemer se je optožbe na svoj račun v posebni izjavi poskušal otrestiti zlasti F. Radin, prim. npr. Glas Istre, 16. 12. 1997, a nedokumentirano.

status je urejen drugače - in ki so legalno dolžni varovati pravice tudi tistih manjšin in skupnosti (po ustavi iz leta 1990 jih je izrecno poimensko navedenih osem: Srbi, Muslimani, Slovenci, Čehi, Slovaki, Italijani, Madžari in Židi, preostale dejanske pa so vključene v "in druge"), ki zaradi le petčlanske kvote nimajo oziroma teoretično ne morejo imeti svojega neposrednega zastopnika v saboru. Drugič, prekršena je bila s poslovníkom sabora predpisana demokratična procedura pri nastanku amandmaja o "avtohtonih narodnih manjšinah", ker sta bila "preskočena" vsaj dva za to pristojna saborska organa: pododbor za uresničevanje pravic etničnih in nacionalnih skupnosti ali manjšin ter odbor za človekove pravice in pravice etničnih in nacionalnih skupnosti ali manjšin. Za nameček vodstvo organiziranega slovenstva na Hrvaškem ni bilo o namerah teh poslancev predhodno niti obveščeno. Naknadno se je eksplicitno izpostavilo (Izjava Zveze slovenskih društev v Republiki Hrvaški, objavljena v medijih), da je zadeva narejena proti volji Zveze slovenskih društev kot legalne in edine predstavnice Slovencev na Hrvaškem⁴⁷. Tretjič, ne samo da ni v skladu s splošno tendenco v demokratičnem svetu, ki že načelno nasprotuje zniževanju ravni že pridobljenih pravic, temveč je, ob natančnejšem ugotavljanju, pravzaprav v neposredni legalni koliziji s pred tem že v Saboru ratificirano Okvirno konvencijo Sveta Evrope o zaščiti narodnih manjšin, sicer nastalo še leta 1994⁴⁸. (Vsebinsko je morda pri tem lahko odigralo kakšno vlogo, formalno pa ne more biti sporen razlog, dejstvo, da v slovenskem parlamentu resda do decembra 1997 Konvencija ni bila ratificirana; to se je zgodilo februarja 1998.) V njenem besedilu namreč nikjer ni uporabljena beseda avtohtonost kot seveda bolj zavezujoče merilo, medtem ko so po tem, torej kasneje sprejetem merilu sedaj veljavnega besedila hrvaške ustave (po ratifikaciji Okvirne konvencije Sveta Evrope v Saboru) v njem imensko navedene le "avtohtone nacionalne manjšine" (med katerimi ni več Slovencev). Te pa po novi oziroma spremenjeni hrvaški ustavi so: "Srbi, čehi, Slovaki, Italijani, Madžari, židi, Nemci, Avstrijci, Ukrajinci, Rusini in drugi"⁴⁹. (Primerjava z besedilom hrvaške ustave iz leta 1990 kaže na torej naslednje poimenske spremembe: dodani so Nemci, Avstrijci, Ukrajinci in Rusini, izpuščeni pa Slovenci in Muslimani.⁵⁰)

"Slaba vest", ki sta jo takoj po sprejetju dopolnil k hrvaški ustavi, javno izkazala dva (Italijan in Slovak) izmed petih omenjenih saborskih poslancev (ki sta se bila glas-

⁴⁷ Prim. npr. Glas Istre. "Ne prihvačamo promjenu ustava". 27. 12. 1997, str.6.

⁴⁸ Ministerski odbor Sveta Evrope, Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin, Strasbourg, 10. november 1994; slovenski prevod, RIG, št. 29/30, str. 285-294; o dokumentu šire: V. Klopčič, Okvirna konvencija Sveta Evrope za zaščito narodnih manjšin, isto, str. 265-272.

⁴⁹ Spremenjeni stavek v Preambuli hrvaške ustave, po sprejetju v Saboru 12. 12. 1997, se glasi: "Republika Hrvaška se ustanavlja kot nacionalna država hrvaškega naroda in država pripadnikov avtohtonih nacionalnih manjšin, ki so njeni državljani: Srbov, Čehov, Slovakov, Italijanov, Madžarov, Židov, Nemcev, Avstrijcev, Ukrajincev, Rusinov in drugih". Glas Istre, 13. 12. 1997.

⁵⁰ Ustav Republike Hrvatske. Službeni list Republike Hrvatske, št. 56, Zagreb 22. decembra 1990. Različnih novinarskih (in drugih) javnih razlag, češ da je bilo nominalno kontekstualiziranje Slovencev v ustavih iz leta 1990 in iz leta 1997 obakrat v zvezi s političnim odločanjem o pravnem položaju neke tretje etnične entitete, zaradi še nedostopnosti relevantnih virov ne kaže tukaj obravnavati: v ustavo iz leta 1990 naj bi bili kot nacionalna manjšina ali skupnost nominalno uvrščeni tudi Slovenci s ciljem razvođenitve položaja Srbov na Hrvaškem, ki jim je tedaj znižana raven statusa iz "naroda" v "nacionalno manjšino ali skupnost", medtem ko naj bi bilo nominalno črtanje Slovencev iz ustave 1997 zlasti v politični funkciji pospremljanja Muslimanov (Bošnjakov) v ustavno kategorijo "drugih". ("Priznajte, da ste nameravali iz ustave vreči le Bošnjake. Da bi lahko to namero izpeljali, pa ste žrtvovali še Slovence" je zabrusil nam že znani manjšinski poslanec Furio Radin poslancem vladajoče HDZ v hrvaškem državnem saboru 4. 11. 1998, javlja s pomenljivim naslovom *Slovenci žrtve hrvaško-bošnjaških iger?* dolgoletni Delov novinar iz Zagreba, Delo, Ljubljana 5. 11. 1998.)

ovanja o ustavnih dopolnilih v Saboru sicer osebno vzdržala) - pri čemer eden izmed njiju (iz vrst italijanske manjšine) v naknadni izjavi zanika svojo odgovornost pri nastanku ustavnega dopolnila, ki opredeljuje manjšinsko vprašanje, se z njim ne strinja in izrecno poudarja svojo pripravljenost za sprožanje potrebne formalne procedure za "vračanje" Slovencev v hrvaško ustavo - o vsej tej zgodbi zgovorno priča sama zase.

"Izpuščanje" ali "metanje" Slovencev iz sedaj veljavne hrvaške ustave, ki je delno vsekakor tudi povod za nastanek tega besedila, lahko analitsko zelo enostavno ocenimo kot osupljivo dejanje, ki navzven zrcali hrvaško državo v slabi luči, kot udarec razvoju demokracije na Hrvaškem in kot neljubi dogodek v zgodovini odnosov slovenskega in hrvaškega naroda. Šlo je oziroma gre za politično potezo, ki jo, prepričana sem, že obžaluje večina saborskih poslancev ter široka politična in javna sfera na Hrvaškem.

Problem avtohtonosti in Slovenci na Hrvaškem

In sedaj posebej in poblizje k tako usodnemu pojmu avtohtonosti slovenstva na Hrvaškem. Gre za vprašanje, do katerega zavzemajo razmerje različne ravni družbene dejanskosti. Videli smo, da se avtohtonost Slovencev na Hrvaškem tako v okviru slovenskega naroda kot v okviru slovenske države malo oziroma delno in včasih priznava, malo oziroma delno in včasih ne priznava. Uradna hrvaška država je od nedavnega torej eksplicitno ne priznava (več). Potem je tu raven evropskega konteksta. Ne nazadnje tudi mesto in vloga znanosti.

Za nobeno od omenjenih ravni seveda ni sporna etimologija besede avtohtonost (starogrška sestavljanka *autochthonos*, *autos* = sam, svoj, *chthon* = zemlja), ki v spoju z besedo prebivalec, avtohtoni prebivalec, označuje prvotnega prebivalca, domačina. Sporno je vsebinsko prepoznavanje in posebno priznavanje neke določene etnične entitete, v našem primeru slovenske etnične entitete na Hrvaškem, kot avtohtone narodne manjšine. Konkretno lahko ugotavljamo, da je ta spornost večstranska. Razumljivejša naj bi morda bila, ko prihaja s strani večinskega etničnega okolja (naroda in/ali države), manj razumljiva, ko gre za matični narod in državo, odprto naj bi bilo vprašanje te avtohtonosti v evropskem okviru, najmanj razumljiva oziroma nerazumljiva pa naj bi bila obravnavana spornost, kadar izhaja iz znanosti.

Znanost naj bi, ne glede na narodnostno ali državno pripadnost njenih nosilcev, oblikovala stališče, ki temelji na spoznani resnici o tem problemu, dognani s teoretično-metodološko uveljavljenim in primerljivim instrumentarijem. Ko gre za področje slovensko-hrvaškega družbenega in teritorialnega prostora, ne obstajajo namreč tako objektivno posebni in različni pogoji, ki bi omogočali in zahtevali dve (znanstveni) resnici, eno, ki bi se nanašala na slovenski, in drugo, ki bi se nanašala na hrvaški prostor. Je po povedanem vloga znanosti potem enostavna? Ne, položaj glede vloge znanosti ni enostaven, toda to ni zlasti iz nekega drugega razloga. načeloma bolj pomembnega kot je tisti, ki ga morda javnost in politična sfera vidita v različni nacionalni pripadnosti znanstvenikov.

Zadržimo se pri tem drugem razlogu. Nemudoma je namreč treba povedati, da gre pri avtohtonosti za zadevo, ki je po naravi vsebinsko izrazito večrazsežnostna in zategadelj znanstvenoraziskovalno večdisciplinarna. S tem je ustvarjen apriorni teoretično-metodološki problem, tak problem, ki namreč posledično izhaja iz različne vrste oziroma različnih ravni pojmovanja sintagme avtohtona narodna manjšina (Slovencev na

Hrvaškem). Še drugače povedano, videnje in spoznavanje avtohtonosti slovenstva na Hrvaškem je odvisno od razdrobljenosti in različnosti metodoloških zornih kotov posameznih disciplin.

Poglejmo. Zgodovina, na primer, na vprašanje o avtohtonosti slovenstva na Hrvaškem odgovarja posredno; raziskuje, predstavlja in tolmači vsebino pojava v preteklosti, zane-marja sploh uporabo samega izraza (avtohtonost), kaj šele, da bi se spuščala v njegovo formalno definiranje⁵¹. Podobno etnologija, ki se raziskovalno razteza tudi v sedanost; prav ko gre za slovenstvo na Hrvaškem pa celo, omejujoč se na prostorsko velik del obmejnega pasu, zaradi etnične mešanosti zavestno opušča in izrecno priporoča opustitev koncepta avtohtonosti⁵². Velik pomen za spoznavanje in razumevanje pojmovne vsebine avtohtonosti, čeprav spet pravzaprav posredne narave, pripada lingvistiki; z empiričnimi raziskavami jezika in govora osvetljuje tudi razprostranjenost določene prebivalstvene poselitve⁵³. Socialne in etnogeografe zanima zlasti vpliv družbene funkcionalnosti prostora na medetnične odnose in obratno, pri čemer sicer zelo na splošno omenjajo avtohtonost kot eno od demografskih značilnosti prebivalstva na nekaterih lokacijah v obmejnem prostoru, a same pojmovne vsebine ne raziskujejo in ne analizirajo⁵⁴. Sociologija se trudi vzpostavljati ravnotežje med vsebino in formo, zaradi česar se močno ukvarja tudi z nominalno klasifikacijo narodnostnih pojavov, a pri tem zaradi siceršnje premajhne nakopičenosti izkustvenega gradiva oziroma njegove velike razpršenosti, a tudi lastne neusposobljenosti, da ga v znatnejši meri soustvarja tudi sama, (še) ne zmore zadovoljivo odgovarjati na vprašanja v zvezi z avtohtonostjo slovenstva na Hrvaškem⁵⁵. Kot njena ožja disciplina se politologija osredotoča zlasti na posamezne, na primer komparativno-normativne ali politično participativne dimenzije narodnostne oziroma narodnostno-manjšinske strukturiranosti in se pri tem neposredno srečuje s pojavom avtohtonosti, a se s tem pojmom potem ukvarja na že izvedeni, sekundarni ravni brez zahajanja v njegovo morebitno vsebinsko vprašljivost⁵⁶. Pravo in mednarodno pravo se ubadata posebej z analizo in vprašanji normiranja narodnostno-manjšinske zaščite in se v tem sklopu s problemom – pojmom/terminom avtohtonosti, poleg morda politologije, srečujeta več kot druge znanstvene discipline⁵⁷.

⁵¹ Jasno pa izsledki zgodovinskega dokazujejo, da je mogoče in potrebno Slovence na Hrvaškem vsebinsko obravnavati dvojno: kot izseljence na Hrvaško (alohtoni etnični element) in kot tamkajšnje domačine (avtohtoni etnični element). Primerjati številne prispevke v že citiranih zbornikih *Slovinci v Hrvaški in Hrvati u Sloveniji* ter D. Plevnik, *Slovinci na Hrvaškem*.

⁵² Prim. V. Belaj, *Etnološka istraživanja Slovenaca u Hrvatskoj*, zbornik *Slovinci v Hrvaški*, str. 287-294.

⁵³ V tem pogledu je do sedaj največ narejeno za področje Istre, prim. npr., F. Ostanek, *Slovensko-hrvatska jezikovna meja v Istri*, *Gradivo za obdobje od leta 1860-1956*, I-III, *Annales* 1-3, Koper 1991-1993; med hrvaškimi lingvisti prim. npr. G. Filipi, *La koin istriana*, *Centro di Ricerche Storiche*, Rovinj 1989, str. 46-54. Novejšo razpravo o kajkavskem narečju in relevantno hrvaško in slovensko strokovno literaturo na to temo videti pri: M. Lončarić, *Hrvatsko-slovenski jezični odnosi s dijalektoloških gledišta*, zbornik *Hrvati u Sloveniji*, str. 347-357.

⁵⁴ Prim. npr. P. Repolusk, *Elementi prebivalstvenega razvoja v obmejnih hrvaških občinah s poudarkom na Slovincih*, zbornik *Slovinci na Hrvaški*, str. 261-284.

⁵⁵ V razliko od bolj teoretičnih socioloških pristopov, ki, kot P. Klinar, Slovence na Hrvaškem pripisuje "že precej zančilnosti avtohtonega prebivalstva" v *Raziskovanje manjšin v novih državah: nekaj uvodnih pripomb h konceptualizaciji*, zbornik *Slovinci v Hrvaški*, str. 191-194, pa se statistične sociološke raziskave vzdržujejo uporabe besednih izpeljank termina avtohtonost, prim. S. Mežnarić, *Slovinci u Hrvatskoj: podaci i model jednog (sociološkog) istraživanja*, zbornik *Slovinci v Hrvaški*, str. 195-227.

⁵⁶ Prim. npr.: M. Komac, *Narodne manjšine – most med narodi ali subjekti lastnega razvoja*, Teorija in praksa, št. 7-8, Ljubljana 1992, str. 670-681 in B. Jesih, *Politična participacija narodnih manjšin – primerjava med Slovenijo in Hrvaško*, zbornik *Slovinci v Hrvaški*, str. 373-379.

⁵⁷ Pravni pristop prim. v zborniku *Slovinci v Hrvaški* zlasti pri: M. Žagar, *Ali so Slovinci na Hrvaškem narodna manjšina: splošna terminološka vprašanja in pravna zaščita*, str. 323-354. M. Domini, *Status Slovenaca u Republici Hrvatskoj*, str. 355-372. V. Klopčič, *Pravice manjšin v mednarodnih dokumentih in Slovinci na Hrvaškem*, 381-387.

Skratka, lahko bi ugotovili, da sta pri spoznavanju in proučevanju pojava avtohtone manjšinskosti možni in potrebni dve vrsti znanstvenoraziskovalnih pristopov. Poenostavljeno povedano: ena proizvaja in prispeva zlasti empirična spoznanja, druga jih formalno določa, razvija, vključuje in oblikuje v sistemske obrazce imaginarne vsebine. Obe vrsti pristopov sta nujno potrebni tudi pri obravnavi in opredeljevanju pojava avtohtone narodne manjšinskosti (Slovencev na Hrvaškem). A ne le ena poleg druge, temveč vsaj v so-delovanju, če že ne sintetičnem, tj. nadgraditvenem integralnem metodološkem postopku. In tu se začne problem znanosti kot take: namreč v dejstvu njene neusposobljenosti oziroma domnevne apriorne nesposobnosti, da sploh ustvarja in ustvari tak metodološki postopek v raziskovanju različnih družbenih pojavov⁵⁸, tudi pojava avtohtone narodnosti manjšinskosti slovenstva na Hrvaškem. Tu se ni mogoče naprej spuščati v to sicer nadvse pomembno širšo teoretično-metodološko problematiko raziskovanja narodnega vprašanja; v "našem" primeru je gotovo potrebnega še precej predhodnega različnega novega disciplinarnega znanja.

V skladu z do sedaj razvitimi mislimi naj bi na pojav avtohtonega slovenstva na Hrvaškem torej enako ali podobno gledali slovenski in hrvaški zgodovinarji, slovenski in hrvaški etnologi, slovenski in hrvaški lingvisti, morda nekoliko različno slovenski in hrvaški politologi in pravni strokovnjaki. Ob pretresu raziskanega in objavljenega ugotavljam, da na vseh teh področjih res ni bistvenih razlik med slovenskimi in hrvaškimi strokovnjaki, takih razlik, ki bi izhajale iz nacionalne pripadnosti znanstvenikov.

In ker se eksplicitno formalno narodnostno manjšinska vprašanja obravnavajo na področju prava in politologije, je v danem trenutku zlasti pomembno primerjati stališča teh strok do obravnavanega vprašanja. Povzamem lahko in potrdim, da so izhodišča in spoznanja tako slovenskih kot hrvaških strokovnjakov s tega področja pravzaprav identična.

Oboji torej priznavajo in se opirajo na znano splošno definicijo narodne manjšine, pripravljeno že pred skoraj 30 leti za potrebe delovanja Organizacije združenih narodov, po kateri je narodna manjšina prebivalstvena skupina, ki je številčno manjša od preostalega prebivalstva v državi (1) in je v nedominantnem položaju (2), pripadniki te skupine so državljani države, v kateri živijo (3), imajo etnične, religiozne ali jezikovne značilnosti, po katerih se razlikujejo od preostalega prebivalstva (4) in kažejo, čeprav samo implicitno, solidarnostni čut za ohranjanje svoje kulture, tradicij, religije ali jezika (5).

Enako se oboji tudi ne razlikujejo v opredelitvi slovenske narodne manjšine na Hrvaškem, ko se ji doda atribut avtohtona. Strnjena ocena avtohtonosti slovenske etnične manjšine, tako na slovenski kot na hrvaški strokovni strani, temelji na merilu "relativne trajnosti naselitve" oziroma "trajanja v prostoru". Strokovna ocena slovenske avtohtonosti na Hrvaškem je bila s strani hrvaških strokovnjakov pred tremi leti celo razvitejša in odločnejša kot s strani slovenskih, saj "vrednost avtohtonosti" slovenstva na Hrvaškem povezuje z dolgotrajno medsebojno solidarnostjo Slovencev na Hrvaškem, da prek svojih kulturnih društev ohranjajo svoj jezik, kulturo in tradicijo, sodelujoč tako v kulturnem in družbenem življenju Hrvaške⁵⁹.

(Zbornik *Slovenci v Hrvaški kot celota* omogoča mnogostransko in poglobljeno razumevanje pojava avtohtonega slovenstva na Hrvaškem, a natančnejšega povzemanja v njem zapisanega seveda ni mogoče podati tako, da kar preveč pomembnega ne bi ostalo neomejenega.)

Samoumevno pa je, da knjiga, ki je "pionirskega" značaja, kljub oceni samih Slovencev na Hrvaškem, da gre za "leksikon slovenstva na Hrvaškem", ne more vsebinsko

⁵⁸ Šire o tem: T. Hribar, *Teorija znanosti in organizacija raziskovanja*. Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana 1991, str. 104-109.

⁵⁹ Prim. M. Žagar, isto, str. 333-336 in M. Domini, isto, str. 357-358.

izčrpati tematike, a je zagotovo odprla mnoge poti nadaljnjim raziskavam. Eno takih važnih področij je tudi problem avtohtonega slovenstva na Hrvaškem. So že nakazane smeri raziskovanja tega problema zadostne in jim je treba le slediti in znanja razvijati naprej? Gotovo, da je treba nadaljevati po že ustaljenih raziskovalnih modelih, a menim, da kaže izpostaviti na tem mestu vsaj še tri razmeroma nove ravni, ki so seveda lahko plod le že nakopičenega znanja.

Prvič, posebna, a pomembna raven problema avtohtonosti slovenstva na Hrvaškem izhaja iz prostorsko-časovne diskontinuitete pojava. V Sloveniji klasično pojmovanega pojava avtohtonosti, takega, ki označuje v več stoletjih strnjeno teritorialno naseljenost slovenskega etničnega elementa, ki je hkrati v danem okolju tudi prebivalstveno večinski ali številčno izrazito znaten, na Hrvaškem danes res ni, ni ga že več desetletij, če naj bi bili popisi prebivalstva sprejemljiv vir spoznanja⁶⁰. A Slovenci na Hrvaškem vendarle danes so, in to zagotovo ne le doseljenci iz časa po drugi svetovni vojni. Toda če ne živijo v istih avtohtonih okoljih na Hrvaškem, je pa možno, že *glede na njihovo sodobno številčno navzočnost na Hrvaškem in glede na polstoletno tendenco zmanjševanja in ne povečevanja njihovega števila, da so njihovi potomci, poleg izginotja v hrvaškem narodnostnem asimilacijskem procesu, delno migrirali tudi znotraj Hrvaške in da še danes kot Slovenci tu tudi živijo*. Obravnava take razvojne različice slovenstva na Hrvaškem je raziskovalno-metodološko izredno zapletena, kar pa naj ne bi že vnaprej blokiralo raziskovalnih poskusov spoznanja slovenskih migracij v Hrvaški: še posebno ne ko danes vendarle vemo, da je nemalo (tudi) hrvaških Slovencev na prelomu 19. in 20. stoletja emigriralo v čez-ocanske države in po Evropi⁶¹.

Drugo raven pristopa problemu avtohtonega slovenstva na Hrvaškem vidim v modifikaciji klasičnega koncepta narodnostne avtohtonosti, ki se (ta koncept) ujema s podeželskim značajem kompaktne teritorialne poseljenosti. Po tem tradicionalnem metodološkem razumevanju zadeve je podeželsko okolje bistveno merilo etnične avtohtonosti oziroma neavtohtonosti zadevnega prebivalstva; tudi tradicionalno določanje narodnostnega profila mesta oziroma urbanih centrov je bilo po ustaljenem mednarodnem pravu razglašano za odvisno od etničnega značaja širšega obdajajočega teritorialnega okolja. Ko gre za Slovence na Hrvaškem, je to merilo, namreč samo tako merilo, menim, nevzdržno. *Slovenci v Zagrebu so izrazito etnično avtohtono prebivalstvo na Hrvaškem, saj trajajo v teritorialno strnjenem prostoru - mestu gotovo dovolj časa za svoje statusno legitimno počutje kot domačih ljudi, domačinov v Zagrebu*⁶². Podobno velja za Reko, a ostanimo pri primeru Zagreba. Nesporno je, da Slovenci živijo v večjem številu (več tisoč) v Zagrebu že vsaj 120 do 150 let, torej kakih štiri ali pet generacij, kar bi ustrezalo merilu časovno zadovoljive količine bivalne navzočnosti ali ga celo presegalo (1). Mesto Zagreb z okolico je v omenjenem času urbano naselitvena enota, a hkrati povsem blizu slovenskega večinskega etničnega ozemlja, na katero se skoraj

⁶⁰ Bliže V. Kržišnik-Bukić, *Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško*, isto, str. 21-25.

⁶¹ Več v A. Szabo, *Društvena struktura iseljenika iz Hrvatske i Slavonije u razdoblju 1880-1910*. Migracijske teme, št. 4, Zagreb 1988, str. 67-71, in Ista, *Iseljavanje pučanstva iz Banjske Hrvatske u Sjevernu Ameriku i druge prekomorske zemlje 1901 i 1910. godine*. Susret svijetova (1492-1992), zbornik radova, Zagreb 1992, str 181-188.

⁶² Za moto knjige *Slovenci v Hrvaški* nisem slučajno izbrala sledeče izjave oziroma "pozdrava slovenskemu jeziku": "Srečni sva in dobro se počutiva, ker se doma, v krogu svojih otrok in vnukov, rojenih in odraslih v našem dragem nam Zagrebu, še naprej vedno pogovarjamo slovensko, v Zagrebu, februarja 1995. Marija Rapotec (94) let in Nada Drnovšek (90 let), zagrebški Slovenki.", str. 7. Gre pač za tako dejstvo iz življenja Slovencev v Zagrebu, ki se mi ga je zdelo pomembno posebej izpostaviti.

opira (2). Po časovni vertikali in prostorski horizontali je tako zagrebško okolje omogočalo kontinuirano pogostnost in človeško navzočnost v polju socialne komunikacije in interakcije celotnega mestnega prebivalstva in v njegovem okviru tudi zagrebških Slovencev (3). Iz omenjenih dejstev izhaja, in jim po svoje rabi tudi kot dokaz, več kot stoletna etnična samoorganiziranost slovenstva v Zagrebu, ki je nedvomno bistveno in odločilno merilo pri določanju etnične avtohtonosti v sodobnem razumevanju pojava (4)⁶³.

Tretjo in vendarle bistveno novo raven v razmišljanju o avtohtonosti slovenstva na Hrvaškem (a hkrati narodnostne avtohtonosti v prostoru nekdanje Jugoslavije sploh) pa ponuja področje pravne oziroma mednarodnopravne stroke. Gre za vidik, ki ni povezan z neko daljno preteklostjo, temveč z najnovejšim obdobjem zgodovine. Slovenci na Hrvaškem (in v drugih državah, ki so nastale na območju nekdanje Jugoslavije, a analogno tudi tiste narodnostne skupine ali skupnosti etničnega porekla z območja nekdanje Jugoslavije v Sloveniji) niso imigranti, priseljenci v Republiki Hrvaški, ki je samostojna in neodvisna država od leta 1991. V tem smislu (pravno) je država (Republika Hrvaška) "nova", Slovenci, živeči na Hrvaškem, pa "stari", podedovani iz preteklega časa, iz časa nekdanje jugoslovanske države (pa tudi Habsburške monarhije). Priseljevali so se iz enega v drugi del iste (skupne) države in so torej preseljenci. Slovenci na Hrvaškem so dejansko in formalno nasledstvo nekdanje Jugoslavije. Zato je mogoče Slovincem v Hrvaški pripisati atribut vsaj take vrste avtohtonosti, ki je avtomatična mednarodnopravna posledica določenih zgodovinskih okoliščin, v katerih je manjši del enega naroda pripadel oziroma ostal v novonastali državi večinsko drugega naroda, vendar sam objektivno ni imel možnosti vpliva na odločanje o svoji usodi⁶⁴.

V strokovnem in političnem diskurzu se je za te ločene manjšinske dele narodov uveljavila sintagma "nove manjšine"⁶⁵. Analogno konceptu "novih držav" naj bi na tleh nekdanje Jugoslavije (ali na primer nekdanje Sovjetske zveze) nastale tudi "nove manjšine". Toda če se stori še en korak naprej in povzame ugotovitev, da so bili Slovenci (tudi) na Hrvaškem v okviru skupne jugoslovanske države statusno ustavno-pravno priznani kot konstitutivni narod na tleh NR/ SR Hrvatske, kaže to dejstvo pozorno premisliti (in ga po svoje tudi upoštevati). Pri zadci se ni mogoče izogniti zavezanosti Republike Hrvaške (analogno Republike Slovenije) že (v obeh državah) ratificiranim mednarodnim listinam, ki izrecno zahtevajo nezniževanje ravni že doseženih pravic etničnih entitet v državah podpisnicah listin. To dejstvo dodatno zavezuje (tudi) Republiko Hrvaško, da - konkretno je govor o Slovincih na Hrvaškem - uradno sprejme obveznost ustavnega in zakonskega statusnega normiranja narodnostne skupnosti (tudi) Slovencev na Hrvaškem, ki bo v formalno-pravnem skladu oziroma vsaj ne v neskladu z njihovim dotedanjim položajem v nekdanji Jugoslaviji oziroma v nekdanji SR Hrvaški. To gotovo ne pomeni, da jim bo priznana narodnostno statusna konstitutivnost kot nekoč, v nekdanji Jugoslaviji oziroma SR Hrvaški.

V dominantno enonacionalnih državah, ki jima pripadata po letu 1991 tako Slovenija kot Hrvaška, je seveda narodnostno konstitutivni status, ki ga ustavno uživata v Hrvaški le hrvaški narod in v Sloveniji le slovenski narod, namreč nemogoča različica rešitve. Pravno-statusna rešitev slovenske skupnosti na Hrvaškem je mogoča le v širšem osnovnem političnem okviru ureditve hrvaške države (1), je nujno politične narave, a vendar odvis-

⁶³ Slovence v Zagrebu bi bilo gotovo moči primerjati s Čehi na Dunaju, ki jim je Avstrija leta 1976 priznala status avtohtone narodne skupine (manjšine), prim. Center avstrijskih narodnosti, *Tschechen und Slowaken*, zv. 2, Dunaj 1992, str. 14.

⁶⁴ Prim. tudi M. Komac, isto, str. 671.

⁶⁵ Prim. npr. M. Domini, isto, str. 363.

na od sprejetih evropskih standardov (2), neizogibno pa bo, razumljivo, ne glede na kake posebne oziroma druge argumente, kot je na primer zlasti zgodovinska dimenzija navzočnosti Slovencev na Hrvaškem, vseskozi navzoče načelo vzajemnega reševanja narodnostne problematike v obeh državah, Hrvaški in Sloveniji (3). Gledano na vprašanje avtohtonosti torej le, poudarjam, le z na tem mestu obravnavanega pravnega/mednarodnopravnega vidika, naj bi se status Slovencev na Hrvaškem ne razlikoval od statusa Hrvatov v Sloveniji. Seveda je treba na tej točki nemudoma zastati, saj bo verjetno že omenjena ocena lahko razlagana kot vmešavanje v (slovensko) državno politiko. Zastati ne zato, ker naj bi stroko moral obhajati strah pred reakcijo aktualne politike, s katero se morda v tem ali onem ne strinja, temveč zato, ker se je dejansko prijadralo v sfero tiste politične odločilnosti, ki naj bi bila po naravi zadeve dejansko lastna politiki države.

Slovenci na Hrvaškem in slovensko narodno vprašanje

Ostaja vsaj še poskus umeščanja "pojave" Slovencev na Hrvaškem v kontekst slovenskega narodnega vprašanja.

Odkar si je slovenski narod ustvaril svojo, samostojno državo, se je začela povsem nova zgodovinska etapa v razvoju slovenskega narodnega vprašanja. Primerljivost z obdobji Trubarja, Prešerna, Slomška, Levstika, Cankarja, Kardelja in drugih, ki so vsak v svojem času oziroma po smrti prispevali k opredeljevanju problematike slovenskega narodnega vprašanja in k njegovemu kasnejšemu razumevanju in upoštevanju, je sicer po svoje možna in tudi potrebna, ne omogoča pa odgovorov na izzive sodobnega sveta, ko človeštvo resda še močno živi družbeno življenje razdeljeno po narodih/nacijah, a hkrati stremi narodnostno življenje tudi vsestransko presepati.

Usoda slovenstva na Hrvaškem je in bo, ob še drugih pogojih, odvisnih zlasti od njihovega statusnega položaja v hrvaški državi, ki bo spet pogojen s širšim evropskim kontekstom, zelo odvisna od razvoja slovenskega narodnega vprašanja, ki bo nihal med konceptom strateških oziroma dolgoročnih interesov in konceptom kratkoročnih interesov slovenskega naroda. Prvi so nedvomno brezpogojno usmerjeni vsaj k ohranjanju, če že ne bistvenem povečevanju števila pripadnikov slovenskega naroda in k duhovni krepitvi etničnega slovenstva nasploh in povsod. Drugi, kratkoročni, se sicer ne v celoti, a pretežno, skladajo z interesi slovenske države, Republike Slovenije, ne sledijo samodejno dolgoročnim interesom in so zlasti odvisni od delovanja s parlamentarno demokracijo določenega vsakokratnega državnega aparata.

Pojmovanje dolgoročnih interesov slovenskega naroda izhaja na tem mestu iz seveda klasičnega koncepta razumevanja slovenskega narodnega vprašanja. Se v sodobnem zgodovinskem trenutku to pojmovanje spreminja in se strateško nagiba v prid državno uokvirjenemu slovenstvu, tj. slovenskemu narodu, ki je ali "le" ali "zlasti" tisto slovenstvo v državnih mejah Republike Slovenije?

Če brezpogojno enačimo pojem slovenskega naroda s pojmom Slovenci in imamo zlasti pred očmi "naše" Slovence na Hrvaškem, je odgovor bliže pritrdilnemu kot nikalnemu. A v tem primeru nimam v mislih klasičnega državnega aparata, ki kot v vsaki drugi državi deluje pač v skladu s svojimi notranjimi razvojnimi zakonitostmi. Vsekakor bolj skrb zbujujoča bi namreč morala biti situacija v strokovni oziroma intelektualni sferi, tistem, lahko bi rekli žlahtnem polju, ki je ali se vsaj ima za zelo, če že ne najzaslužnejše za obstoj slovenstva v težkih okoliščinah zadnjih stoletij.

In tu, v tem polju, denimo v Enciklopediji Slovenije (11. zvezek), geslo "Slovenci" sploh ne vsebuje Slovencev na Hrvaškem kot posebej obravnavane narodne entitete. Kot edini slovenski zamejci ostajajo enciklopedično še naprej v samostojni obliki neobdelani. Pri stvari gotovo ne gre za nepoznavanje oziroma neraziskanost področja, kajti tudi o Slovencih na Hrvaškem imamo že nekaj let na razpolago kar precej napisanega, tudi knjigo. Posamezni zvezki Enciklopedije praviloma izhajajo ob koncu koledarskega leta, ko so bili, decembra 1997, tudi Slovenci na Hrvaškem "izpuščeni" iz hrvaške ustave. Nedvomno prehuda in neumestna bi bila samodejna asociacija o sočasnem slovenskem in hrvaškem "izpuščanju" Slovencev na Hrvaškem iz Enciklopedije Slovenije oziroma iz ustave Republike Hrvaške. Gre za dejstvo, ki je slučajno, a hkrati objektivno resnično in vredno obžalovanja.

A ožje področje znanosti? Tisto, ki naj bi poklicno skrbelo za raziskave tematike *tudi* Slovencev na Hrvaškem? Poudarjam besedico *tudi* zato, ker slovenska znanstvenoraziskovalna sfera ne premore niti enega raziskovalca, ki bi se ukvarjal le s Slovenci na Hrvaškem.

Projekt *Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije* sem namreč že leta 1991 idejno in programsko zastavila kot raziskovanje, ki naj bi ga bili tako rekoč enakovredni Slovenci tudi v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Črni gori, Makedoniji, in je kot tak tudi sprejet v financiranje na Ministrstvu za znanost in tehnologijo Republike Slovenije. Že res, da so dobili Slovenci na Hrvaškem prednost pri projektih raziskavah, a je po knjigi *Slovenci v Hrvaški* (1995)⁶⁶ seveda nastopila potreba, da se intenzivnejše raziskovalno pristopi še drugim Slovincem na področju nekdanje Jugoslavije. Prav dejstvo, da bodo "najpomembnejši" Slovenci, torej tisti na Hrvaškem, ostali izven nujne nadaljnje in kontinuirane vsestranske raziskovalne pozornosti, me je v veliki meri najprej opredelilo, da koncipiram še en, dopolnilni projekt – projekt *Medetnični odnosi v obmenem prostoru med Slovenijo in Hrvaško*, ki na Inštitutu za narodnostna vprašanja uradno poteka od leta 1997.⁶⁷

Kasneje od začetka leta 1998 pa si prizadevam pridobiti na INV "mladega raziskovalca", ki bi se v sklopu dela na obeh projektih ukvarjal (magistral in doktoriral) s tematiko zgodovinskih razsežnosti slovensko-hrvaške meje in etničnega slovenstva z njimi povezanega. Kandidata za "mladega raziskovalca" sem iskala tako na Hrvaškem kot v Sloveniji. V prvem primeru sem bila povsem neuspešna, saj mi leta 1998 tam ni bilo mogoče najti ustreznega diplomiranega zgodovinarja ali etnologa slovenskega porekla⁶⁸. Toda tudi v Ljubljani po več kot polletnih naporih ni bilo končnega uspeha. Ustreznega kandidata, obetavnega mladega zgodovinarja sem sicer našla in za nalogo pridobila, a njegove kandidature, potem ko so izčrpane tudi vse pojasnjevalne in pritožbeno-proce-

⁶⁶ Inštitut za narodnostna vprašanja, projekt: *Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije*, prva knjiga: *Slovenci v Hrvaški*, zbornik skupine avtorjev, nosilka projekta in urednica: V. Kržišnik-Bukić, Ljubljana, marec 1995, 415 str.; s strokovnimi prispevki (zgodovina, sociologija, geografija, etnologija, sociolingvistika, socialna psihologija, pravo, politologija) je sodelovalo 20 avtorjev, 14 iz Slovenije, 6 iz Hrvaške. Knjiga je bila javno predstavljena najprej v Ljubljani, Slovenska matica 10. maja, nato v Zagrebu, Slovenski dom 27. junija in Evropski dom 28. junija 1995.

⁶⁷ Pri projektu neposredno sodelujejo, ob še drugih svojih obveznostih, sociologinji mag. S. Zavrtnik-Zimic in K. Medica ter geograf P. Repolusk, iz Slovenije, in sociolingvist mag. Srđan Orbanic ter sociologinja dr. S. Mežnarić, iz Hrvaške.

⁶⁸ Poleg osebnih ustnih poizvedb in mojega pošiljanja v Zagreb razpisnih obrazcev MZT za mladega raziskovalca, se tudi na poseben oglas, ki ga je objavil Slovenski dom v Zagrebu, ni odzval noben kandidat, nobena kandidata, prim. Novi odmev, št. 5, junij 1998, str. 15. En odziv je sicer prišel iz Reke, a zainteresirana potencialna raziskovalka niti približno ni izpolnjevala razpisnih kriterijev.

duralne možnosti, Ministrstvo za znanost in tehnologijo ni sprejelo⁶⁹. Niso zalegla moja večkratna pisna pojasnjevanja ministru (in zadolženemu organu na MZT), niti tisto, da je Inštitut za narodnostna vprašanja pred 73 leti sploh kot ustanova nastal zaradi raziskovanj, povezanih z borbo Slovencev za njihovo severno in zahodno politično/etnično mejo, odkar pa imamo Slovenci, prvič v zgodovini svojo državo, da pa je nujna sistematična historiografska raziskava te celotne, najdaljše meje, ki jo ima Slovenija s katero od sosed⁷⁰.

Še enkrat nazaj h glavnemu zastavljenemu vprašanju. Kako naj se samoobrnava slovenski narod? Prek svoje države, poldržavnih kulturnih in znanstvenih institucij? Je sploh še možna kaka samo narodu lastna, nedržavna družbena instanca, ki bo izražala in osmišljevala dolgoročni narodni interes slovenstva? V primeru in ob primeru slovenstva na Hrvaškem se torej z vso silo in široko odpira slovensko narodno vprašanje ne samo v dimenziji te konkretne veje narodovega drevesa, temveč kar pri drevesnih koreninah, ki bodo ali ne bodo vzdržale bremena zahtevne družbene sedanjosti in prihodnosti.

⁶⁹ Kandidat, diplomirani zgodovinar Aleksander Lavrenčič, je izpolnjeval potrebne razpisne pogoje, a so v tem primeru odločili drugi kriteriji: v skladu z normativi MZT njegovi strokovni organi niso dolžni dajati strokovno objasnjenih odgovorov o svojih odločitvah; prim. dopis - odgovor M. Bertonec, vodje Oddelka za razvoj kadrov na MZT, dne 11. 11. 1998, na moje pismo ministru 22. 10. 1998, arhiv INV. Nedvomno pa drži, da so finančna sredstva glede na izražene potrebe po raziskavah zelo omejena.

⁷⁰ Na ministra osebno sem svoja pisma naslavljala tudi zato, ker se je prav minister L. Marinček v letu 1998 večkrat javno zavzel za potrebe raziskovanja slovensko-hrvaške meje. Prim. npr. njegov *Nagovor* ob okrogli mizi na temo "Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s posebnim poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri". Portorož 21. Februarja 1998, zbornik referatov z istim naslovom, Uredniški odbor V. Rajšp, D. Krnel-Umek, P. Zupančič. Umetnostnozgodovinski inštitut, Ljubljana 1998, str. 9.

Summary

Slovenes in Croatia and Slovenian national question

Slovenes in the neighbouring Croatia are a contemporary ethnic fact. They have lived there in at least some thousands from the middle of the 19th century, and in several tens of thousands in most of the 20th century; however, according to the latest population census (1991) they now number only about 23.000.

In the article the Slovenes in Croatia are treated in a complex way: beginning with the time when and places where they have lived in Croatia, to their occupations, activities and self-organising on ethnic basis. The major emphasis is laid on Slovenes living in the Croatian border area between the two new states, especially in Istria, as they are supposed to be autochthonous inhabitants there. The author argues that Slovenes are also autochthonous in Zagreb and Reka, the biggest Croatian towns and geographically nearest to Slovenia. The other Slovenes in Croatia are mainly immigrants from Slovenia from the decades following the Second World War:

In the 1990 Croatian constitution, the Slovenes of Croatia were mentioned as a national minority, but in the amendment from 1997 they do not appear at all. This has had a bad impact on the relations between the two nations and the two states despite the fact that Croatia officially obliged itself not to reduce the already achieved national minority status of the Slovenes in Croatia. Slovenian state promised and provided for different support to the Slovenes in Croatia. Concerning financial means for the organising of national minority activities, in 1997 both the "homelands" contributed approximately equal sums.

The author continues with the consideration of the scientific research of the Slovenes in Croatia. She describes the past achievements, points out present and future tasks, and praises the good cooperation between Slovene and Croatian researchers. At the same time she expresses her dissatisfaction particularly with the attitude of the Slovene Ministry of Science and Technology, which has shown relatively small interest in the scientific research of the topic. Her key point is that Slovenes in Croatia are an organic part of the Slovene nation and should be treated as such.